



Sveriges lantbruksuniversitet  
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-  
och växtproduktionsvetenskap

# KATALYSATORER FÖR APPROPRIERING

EN FALLSTUDIE AV TEMPELHOFFER FELD OCH UTFORMNINGENS PÅVERKAN FÖR IANSPRÅKSTAGANDE  
AV ETT OFFENTLIGT RUM



Hanna Reini  
Självständigt arbete • 30 hp  
Landskapsarkitekturprogrammet  
Alnarp 2019





# Katalysatorer för appropriering

## En fallstudie av Tempelhofer Feld och utformningens påverkan för ianspråkstagande av ett offentligt rum

Catalysts for appropriation

A case study of Tempelhofer Feld and the influence of design for utilization of a public space

Hanna Reini

Handledare: Caroline Dahl, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Helena Mellqvist, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Biträdande examinator: Linnéa Fridell, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: A2E

Kurstitel: Independent Project in Landscape Architecture

Kurskod: EX0846

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2019

Omslagsbild: Hanna Reini, vy över Tempelhofer Feld

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Appropriering, offentliga rum, estetik, utformning, publik, privat, allmän plats, Tempelhofer Feld

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning



*Bild 1. Tempelhofer Feld 2 december 2017. Första besöket på platsen.*



# FÖRORD

En sval kväll i december 2017 besökte jag Tempelhofer Feld för första gången. Det hade börjat skymma och mörkret fick platsen att verka oändlig. Hur kunde det finnas en så enslig plats i en miljonstad som Berlin? Det krävdes bara några steg ut på den tysta vidsträckta asfalten och jag var övertygad: hit skulle jag komma igen och igen. Efter detta första möte har Tempelhof aldrig varit lika tyst och lugnt, men tycket har kvarstått och mängden av liv och rörelse har gjort det tydligt att inte bara jag fascinerats av platsen. Varför vill vi alla vara där?

Jag vill tacka min handledare Caroline Dahl. Hon har en förmåga att få mig att se lösningar när jag inte hittar ut ur mitt eget huvud.

Jag vill också tacka Susanne Karlsson som med sin skarpa språkkonsultblick gjort uppsatsen läsbar och som med sin orubbliga envishet knuffat mig framåt när jag bara velat ge upp.

Sist vill jag tacka min familj och mina vänner för deras stöttning och tålamod genom denna omtumlande process som varit examensarbetet.

Hanna Reini





# ABSTRACT

This case study aims to explore how people appropriate the public space of Tempelhofer Feld in Berlin, the former airport that is now used as a park. The study has focused on looking at the design conditions that a public space should have, in order for it to be appropriated. Various aspects of the field have been analyzed such as its aesthetics and materiality, boundaries between public and private spaces as well as where people tend to appropriate. The case study method has been autoethnographic and consisted in partly exploratory field observations and partly a workshop method founded by the architect collective Disorder.

The result has shown that the inner surfaces of Tempelhofer Feld are more public than the outskirts. This is because the larger areas in the middle do not signal that they would be appropriated unlike the outskirts, which in their detailed complexity clearly shows that the site is both appropriated and cared for, especially since the aesthetics of the place are characterized by recycled material, which indicates that it was created by individuals with small means. Time and design are also closely related, as an aesthetic or materiality can signal different types of engagement that also say something about how long the individuals plan to be there.





# SAMMANFATTNING

Denna fallstudie har syftat till att utforska hur människor approprierar det offentliga rummet Tempelhofer Feld i Berlin, en tidigare flygplats som idag används som park. Undersökningen har fokuserat på att titta på vilka utformningsmässiga förutsättningar ett offentligt rum ska ha för att appropriering av rummet ska kunna ske. Olika aspekter av fältet har analyserats så som dess estetik och materialitet, var gränser går för publikt och privat samt var människor tenderar att appropriera. Fallstudiemetoden har varit autoetnografisk och bestått i dels utforskande fältobservationer, dels en workshopmetod grundat av arkitektkollektivet Disorder.

Resultatet har visat att de inre ytorna av Tempelhofer Feld är mer publika än utkanterna. Det beror på att de större ytorna i mitten inte signalerar att de skulle vara approprierade till skillnad från utkanterna som i sin detaljerade brokighet tydligare visar att platsen är både approprierad och omhändertagen, speciellt eftersom estetiken på platsen präglas av återvunnet material vilket indikerar att den skapats av individer med små medel. Tiden och utformning hör också nära samman då en estetik eller materialitet kan signalera olika typer av engagemang som också säger något om hur länge individerna planerar att vara där.

# INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	12
1.1 BAKGRUND	13
1.1.1 TEMPELHOFER FELDS UTFORMNING	17
1.1.2 TEMPELHOFER FELDS HISTORIA	22
1.2 SYFTE OCH PROBLEMFORMULERING	24
1.3 MATERIAL OCH METOD	26
1.4 UPPSATSENS AVGRÄNSNINGAR	34
1.5 BEGREPPSDEFINITION	35
1.6 UPPSATSENS DISPOSITION	37
2. TEORI	38
2.1 DET GEMENSAMMA ALLMÄNNA	39
2.2 STADSLANDSKAPETS UTFORMNING	47
2.3 TEORIREFLEKTION	54
3. FALLSTUDIE	56
3.1 RESULTAT	57
3.1.1 APPROPRIERING	60
3.1.2 PUBLIKT OCH PRIVAT	66
3.1.3 ESTETIK OCH MATERIALITET	74
3.1.4 DE SOM BLEV ÖVER	80



# INNEHÅLLSFÖRTECKNING

4. DISKUSSION	82
4.1 APPROPRIERING AV TEMPELHOF	83
4.2 UTFORMNINGENS BETYDELSE	86
4.3 METODDISKUSSION	88
5. AVSLUTANDE ORD	91
5.1 REFLEKTIONER	92
5.2 FORTSATT FORSKNING	93
6. REFERENSER	94
6.1 LITTERATURFÖRTECKNING	95
6.2 BILDFÖRTECKNING	99
6.3 FIGURFÖRTECKNING	100

# 1. INLEDNING



*Bild 2. De forna landningsbanorna har fortfarande kvar markeringar i asfalten.*

# 1.1 BAKGRUND

Det offentliga rummet i staden fungerar för många som en förlängning av hemmet, den privata sfären. Det är en plats där vi kan träffas, men också en plats där vi får vara i fred. Här kan vi läsa en bok på en filt eller ta en ensam löptur. Att läsa eller löpträna är privata aktiviteter som kan utföras på en publik arena, och de är båda exempel på hur man kan använda en plats och ta den i anspråk; att för ett kort tag göra den till sin egen trots att det offentliga rummet är ett delat utrymme, som ska vara tillgängligt för alla. Det är detta min uppsats handlar om: hur människor approprierar ett visst rum och vad i utformningen som gör att människor vill vara på en viss plats.

Titeln på uppsatsen lyder ”Katalysatorer för appropriering - en fallstudie av Tempelhofer Feld och utformningens påverkan för ianspråkstagande av ett offentligt rum”. Enklare uttryckt kan man säga att titeln innehåller en frågeställning om vilka faktorer som krävs för att människor

ska vilja ta en offentlig plats i anspråk. Vad är det som skapar attraktivitet, detta immateriella och svårfångade värde? Vad gör att människor föredrar att vara på en viss plats, men inte en annan? Helt enkelt: Har utformningen av rummet någon påverkan på hur människor väljer att använda det? Går det att skapa rum för appropriering?

Att appropriera en plats innebär i korthet att göra anspråk på platsen för privat bruk, att göra den till sin egen (Appropriera, 1901). Tempelhofer Feld i Berlin är speciellt intressant att undersöka utifrån denna aspekt eftersom platsen inte bara är populär att tillfälligt besöka, utan för att den också gett medborgarna möjlighet att på mer eller mindre permanenta sätt forma den plats vi ser idag med sina många aktiviteter. Hur detta har gått till och vad som är signifikant för Tempelhof behöver därför besvaras för att ta undersökningen vidare.

## TEMPELHOFER FELD

Tempelhofer Feld, som också kallas Tempelhof Park eller oftast bara Tempelhof, är en nedlagd flygplats i hjärtat av Berlin. Idag nyttjas de gamla landningsbanorna och omkringliggande ytor som offentlig parkmark året runt för olika typer av aktiviteter och projekt (Parsloe, 2017:35), till exempel odling, workshops och skate, men ytan tillåts till största del vara öppen för att spontan aktivitet ska kunna uppstå. Platsen räknas idag som park och är över 300 hektar till ytan och omgärdad av ett stängsel. Dock stängs entréerna till fältet efter solnedgången (Ferguson, 2014:46) och denna typ av reglering för vistelse särskiljer Tempelhof från många andra parker.

Den forna flygplatsen ägs och förvaltas av Grün Berlin GmbH. Detta är ett icke-vinstdrivande företag med Berlin stad, Land Berlin, som enda aktieägare. Dessa ligger under företagsgruppen

Grün Berlin Gruppe, som är en statligt ägd företagsgrupp (Grün Berlin Gruppe, u.å.). Förutom Tempelhofer Feld förvaltar Grün Berlin många andra parker i staden och arbetar också med evenemang som internationella trädgårdsmässor eller infrastrukturprojekt för att anlägga fler cykelbanor i staden (Grün Berlin Gruppe, u.å.).

## FOLKOMRÖSTNINGEN

Tempelhofer Feld stängdes som flygplats 2008 och dess öde kom att debatteras vilt. Flertalet förslag på utveckling av platsen cirkulerade, exempelvis det av arkitektkollektivet Mila som ritade in ett artificiellt berg på fältet (Ferguson 2014:46), men under 2014 hölls en folkomröstning som stoppade alla planer på utveckling av platsen (Bridger, 2015:110). Initiativet *100% Tempelhofer Feld*, tillsammans med två politiska partier, Bündnis 90/Die Grünen (Allians 90/De gröna) och Die Linke (Vänster),

var de som drog ihop tillräckligt många underskrifter för att kunna driva igenom en folkomröstning (Ferguson, 2014:46-47). Hela 64,3% av de medborgare som röstade, ville att Tempelhofer Feld skulle lämnas i sitt befintliga skick, eller så när inpå. Resultatet stack därmed håll på alla planer på förtätning och bostadsbyggnade.

Tempelhofer Feld är en publik plats som internationellt har fått figurera som exempel på hur medborgerligt engagemang kan förändra stadsbilden. Även om intresserade investerare lovade att enbart bebygga delar av marken med hyresrätter och bevara resterande som publikt, verkar detta inte ha spelat någon roll när rösterna var räknade. Majoriteten ville bevara en fullständigt öppen plats utan ingrepp vare sig i utformning eller ofentlig status. Det är anmärkningsvärt att denna högattraktiva mark, mitt inne i en miljonstad, fortfarande står oexploaterad, öppen och tillgänglig för allmänhet-

en (Fahey, 2015).

Folkomröstningen om Tempelhof markerade något i stadens historia som blev symboliskt för Berlin: att den medborgerliga rätten till staden och det offentliga rummet är en nödvändighet. Så nödvändig att den trumfades över exploatering i vinstsyfte (Parsloe, 2017:35). Denna folkomröstning är en betydelsefull händelse inom landskapsarkitekturen och stadsplaneringen, men väcker också frågor kring hur en sådan plats kan utvecklas (Steenhuis, 2015:63). Det kan nämligen vara svårt att hitta balansen mellan bevarande och progressivitet eftersom människans och stadens behov ständigt förändras.

## HÅRDA RESTRIKTIONER

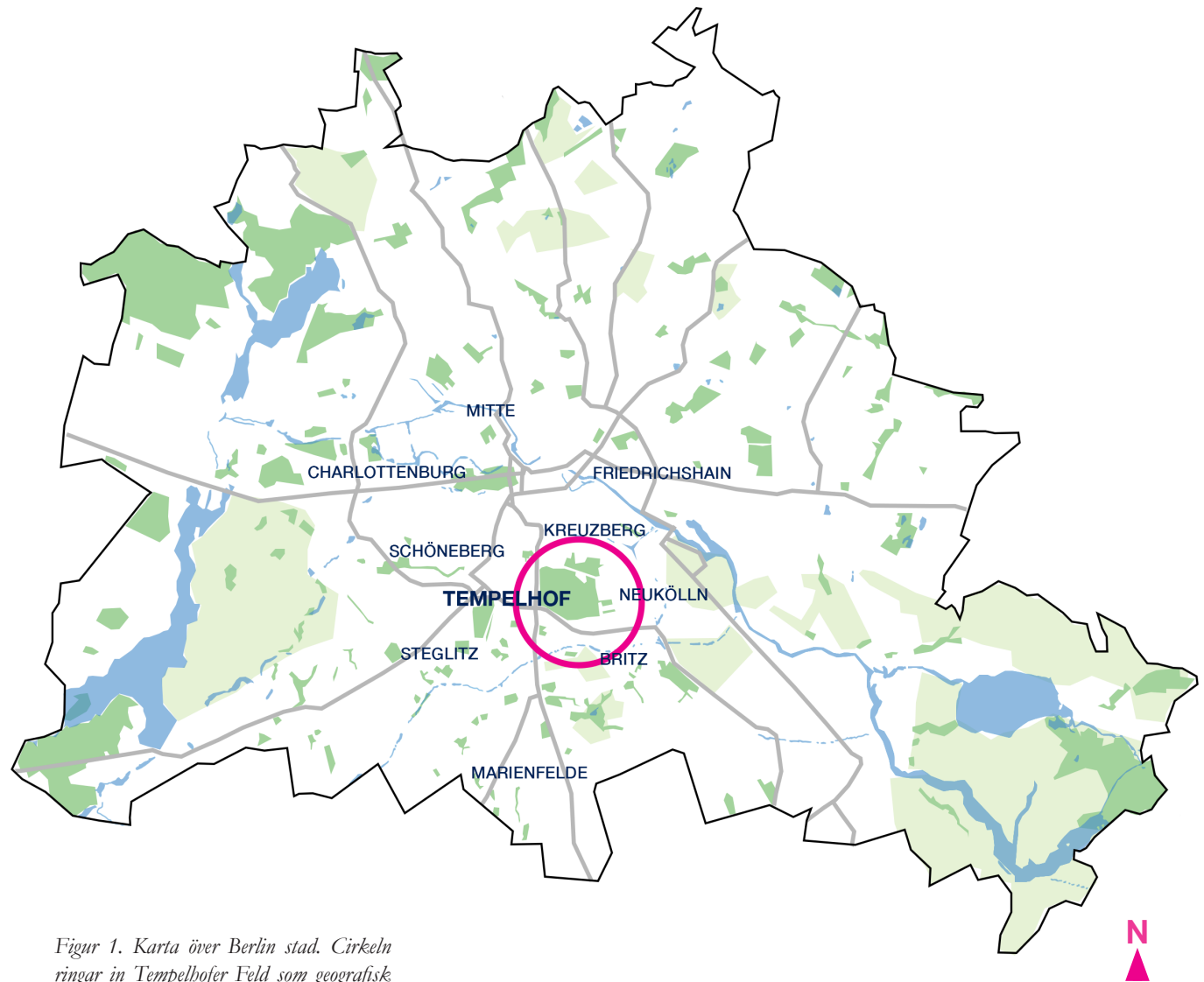
Tanken i dagsläget är att parken ska bevaras i sitt nuvarande skick, men kan komma att utvecklas något i samarbete med lokalsamhället. Dock får inga nya



byggnader upprättas, inte heller får träd planteras inom en viss area av den inre delen, inte ens för att ersätta gamla träd. Man får heller inte bygga permanenta toaletter eller förändra strukturen på platsen. Stora delar av fältet är dessutom avstängt för häckande fåglar av arten sånglärka (*Alauda arvensis*). Dessa dokumenterades första gången 2005 när flygplatsen fortfarande var i bruk för flygtrafik. Fåglarna och andra arter som hittats under inventeringen 2005 skyddas idag av Tempelhofer Feld Conservation Act (Fahey, 2015).

## LÄGE

Tempelhofer Feld ligger geografiskt sett centralt i Berlin (se figur 1). Den gamla flygplatsen angränsar till stadsdelar som Kreuzberg och Neukölln vilka är kända för att locka både unga turister och berlinare med hjälp av små alternativa caféer, second hand-butiker och låga hyror. Det är också relativt nära den del av



Figur 1. Karta över Berlin stad. Cirkeln ringar in Tempelhofer Feld som geografisk mittpunkt.

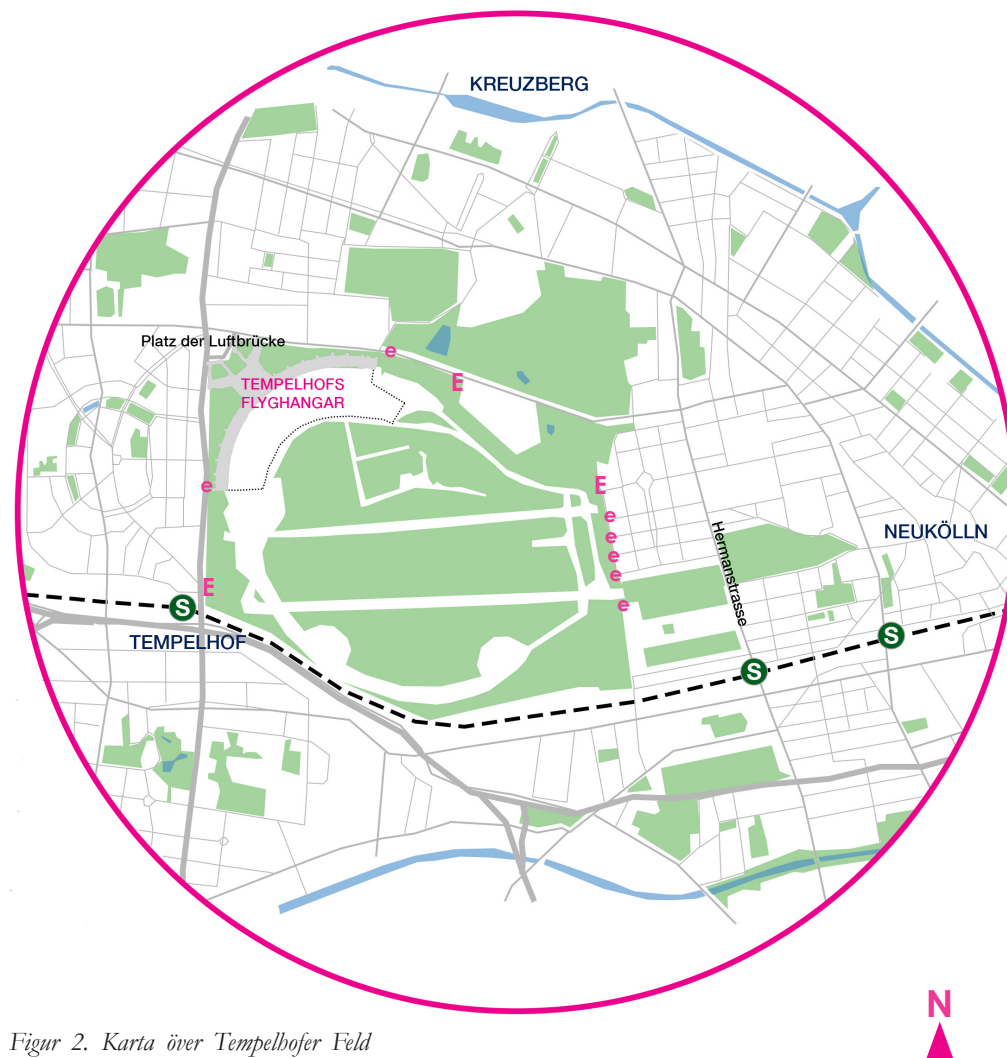


Berlin som brukar kallas dess centrum, Mitte. Mitte är den stadsdel i Berlin där man kan besöka några av de mest kända sevärdheterna, som Brandenburger Tor och Unter den Linden, vilket också gör att området kan ses som Berlins historiska centrum. Det geografiska läget som Tempelhofer Feld har, gör platsen högst attraktiv för exploatering för både affärsverksamhet och bostadsbyggande. Detta centrala läge har sannolikt också bidragit till platsens popularitet som offentlig park.

## NÄROMRÅDET

I närområdet finns en tågstation (se S figur 2) intill den västra entrén. Denna är också en av tre huvudsakliga entréer som finns till området (se E figur 2). Ytterligare kompletterande entréer finns på ett flertal ställen (se e figur 2). Området ”vänder sig” mer österut, mot Neukölln, om man tittar på var människor till större del uppehåller sig. Kanske beror det

på att det österut ligger ett direkt anslutande bostadsområde med endast lätt motortrafik, vilket tillåter en större rörlighet och mer harmonisk atmosfär för gående och cyklister. Dessutom kopplas den mest sydöstliga entrén ihop med ett grönt stråk genom en park vidare ner mot Hermanstrasse, ett av de mer livliga stråken i Neukölln. På de andra sidorna av Tempelhofer Feld går större vägar med hårdare trafiktryck, och mot syd finns även järnvägen som bitvis är en barriär (se streckad linje figur 2). Detta gör den östra delen till en mer befolkad och tillgänglig zon, och här ligger också koloniträdgårdarna, grillplatserna och de gräsytor där människor tenderar att vistas mest. Den halvmåneformade flygplatsbyggnaden och ytan närmst denna är avskild helt från fältet och inhängnat med ett stängsel (se prickad linje i figur 2). Entén till byggnaden finns på den nordvästra sidan, från Platz der Luftbrücke.



Figur 2. Karta över Tempelhofer Feld med närmsta omgivning. De olika entréerna in på området är markerade med 'e' varav tre stycken ('E') fungerar som huvudentréer.

# 1.1.1 TEMPELHOFFER FELTS UTFORMNING

## DESIGN

Även om förutsättningen för Tempelhofer Feld som park och offentlig plats är grundat i ett bevarande av dess befintliga uttryck som flygplats, har viss styrning i design och omformning förekommit. Det kom att bli arkitektkollektivet Raumlabor i samarbete med Studio Urban Catalyst och Michael Braum und Partner (mbup) som 2007 tog sig an platsen (Bridger, 2015:109). På uppdrag av Berlin stad och avdelningen för stadsutveckling skapades ett "aktiveringskoncept" vilket gick ut på att utveckla platsen genom experimentell och temporär användning och med medborgerligt deltagande (Ferguson, 2014:46). Omformningen av platsen har sedan start utgått från ett dynamiskt sätt att planera. Med den här typen av planering arbetar man inte för att nå en viss form, utan för att tillåta spontan utveckling av en plats. Raumlabor arbetar ofta på detta sätt, utifrån temporära aktiviteter och evenemang, och i fallet med Tempelhofer Feld föreslog man (med

samarbetspartner) att tillåta en grupp "pionjärer" testa aktiviteter på fältet. På så sätt bjöd man in till en form av medskapande från dag ett. Resultatet blev att man skapade en plats i folks medvetande och öppnade upp för fortsatt utveckling (Bridger, 2015:109).

Tempelhofer Feld har kommit att landa i en form av mix mellan bottom up-planering och top down-planering. Alltså en idébas för aktiviteter grundat av medborgarinitiativ, men fortfarande styrt av institutionellt gränsdragande och urval. Det vill säga att gränser har visserligen dragits, men det har också funnits utrymme för kreativitet och appropriering. I en intervju med Markus Bader och Benjamin Foerster-Baldenius, båda medlemmar inom Raumlabor, berättar de hur de i sitt arbete alltid vill förstå stadens narrativ, inte bara den fysiska platsen. De samlar historier som de sedan kan återberätta (Ferguson, 2014: 224). Man kan förstå det som att de är noga

med att involvera människor som har en relation till en viss plats och därmed försöka hitta det immateriella värdet som kanske inte alltid syns vid en första anblick. Eftersom människor inte hade en direkt relation till Tempelhofer Feld blev inte heller utvecklingen av den särskilt svår. Ett flygfält i bruk har ju en funktion och association för människor, men det är knappast en plats de kunnat vistas på eller göra till sin egen (Ferguson, 2014: 225). Med andra ord fanns inte många levande minnen och historier i medborgarnas medvetande som de behövde ta hänsyn till.

Bader och Foerster-Baldenius förklarar att de i projektet med Tempelhofer Feld använde sig av aktivitetsbaserad planering, det vill säga att testa olika ytor under själva utvecklingen. De tog fram en dynamisk *masterplan* och tidsplanen sattes från 2008 till 2030. Tanken var att platsen skulle få växa fram organiskt och förutsättningslöst, tillsammans med de

behov som uppstod allt eftersom. Stadsutvecklingen skulle ske i en process där dialogen mellan medborgare och planerare var öppen (Ferguson, 2014: 225).

När planen påbörjades var Tempelhof's framtid oklar, men man ville överbrygga den "associeringsvakans", alltså platsens status i människors medvetande, som vanligtvis uppstår på en plats som människor inte har en relation till (Raumlabor.net, 2009). Att denna plan lyckades, alltså att skapa den mentala platsen Tempelhof, verkar fungerat utmärkt då platsens popularitet ledde fram till just den folkomröstning 2014 som gett Tempelhof en något mer legitim status som ett offentligt rum.

## VAL AV VERKSAMHETER

På Tempelhofer Feld finns det i dagsläget ett flertal mer eller mindre "permanenta" aktörer. Dessa har tilldelats en viss plats att verka på och tillåtits att påver-

ka den fysiska miljön mer direkt genom exempelvis planteringar eller tillfälliga byggnader, ofta i form av containrar. Då det inte finns några garantier kring att platsen alltid kommer att fortsätta vara publik, är dessa "permanenta" aktörers framtid inte heller säker. Därför kallas dessa fortsättningsvis för *fasta aktörer*, snarare än permanenta. Detta då de är bundna till en viss plats och är återkommande aktiva på Tempelhofer Feld.

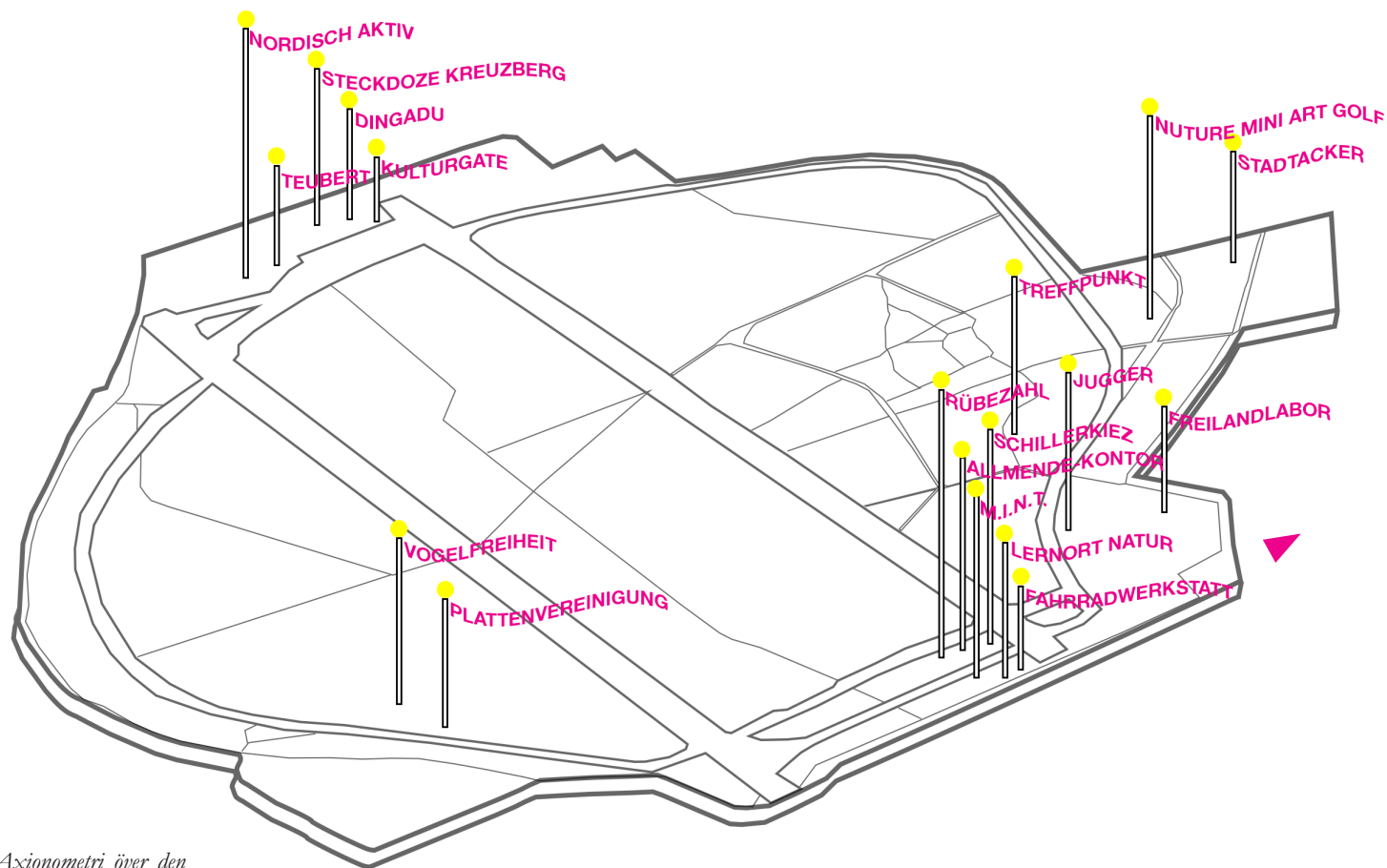
De fasta aktörerna valdes av en jury bestående av medlemmar från Tempelhof Projekt GmbH och Grün Berlin GmbH tillsammans med avdelningen för stadsutveckling och miljöpolitik. Från cirka 270 förslag valdes 19 projekt ut som ansågs både främja Tempelhofer Felds utveckling, och skapa en kreativ och inspirerande miljö. Idag finns 18 av dessa projekt redovisade som aktiva. Vilket projekt som fallit bort är oklart och fortsättningsvis kommer endast 18 stycken att nämnas. Dessa aktörer är markerade

i axionometrin som flaggor (se figur 3) och kommer beskrivas i nästa stycke. All information är hämtad från webbplatsen Grün Berlin Gruppe, och dokumentet Flyer Tempelhofer Feld (Grün Berlin Gruppe, u.å.).

## FASTA AKTÖRER

I den övre delen av axionometrin (västerut) finns fem aktörer samlade inom ett mindre område i nära anslutning till en av huvudentréerna. En av dessa är Nordisch Aktiv (1), ett företag som drivs av tyska skidförbundet. Här kan besökare hyra rullskidor eller rullskridskor under sommarsäsongen och längdskidor under vintern. Det finns också möjlighet att gå kurser i respektive aktivitet. Bredvid ligger Teubert – pedal-cars and bikes (2), där det istället hyrs ut trampbilar, gokarts och cyklar. En annan aktör, Steckdose Kreuzberg (3) erbjuder också möjligheten att hyra elektroniska fordon som segways och elsparkcyklar. Vid sidan

1. Nordisch Aktiv
2. Teubert – pedal-cars and bikes
3. Steckdose Kreuzberg
4. Dingadu-Talenteschule
5. Theater der Welten – KULTURGate
6. Rübezahl Gemeinschaftsgarten
7. Allmende Kontor
8. Stadtteilgarten Schillerkiez
9. M.I.N.T Grünes Klassenzimmer
10. Lenort Natur
11. Mobile Fahrradwerkstatt
12. Jugger
13. Forscherzelt Freilandlabor Britz
14. Treffpunkt Religion und Gesellschaft
15. Nature mini ART Golf
16. Stadttacker
17. Vogelfreiheit
18. Plattenvereinigung



Figur 3. Axionometri över den forna flygplatsen. Flaggorna markerar var de fasta aktörerna finns.

av dessa mer sportinriktade aktiviteter ligger Dingadu-Talenteschule (4) som är en cirkusskola där man kan lära sig cykla med enhjuling, liksom Theater der Welten – KULTURGate (5), ett utbildande konstprojekt som inkluderar både teater och workshops. Målet för KULTURGate är att folk ska få ökad förståelse för visuell konst och scenkonst.

På motsatt sida i den nedre delen av axionometrin (österut), nära en av de andra huvudentréerna, finns också ett kluster av verksamheter. Rübezahl Gemeinschaftsgarten (6) är en kollektiv trädgård för boende i Neukölln där det odlas frukt och grönsaker. Denna delar område med Allmende Kontor (7) som är ett odlingskollektiv med jämställdhetsfokus. De dryga 500 medlemmarna i Allmende Kontor består av engagerade från hela Berlin och detta kollektiv upptar också den största odlingsytan. Ytterligare en odlingsgemenskap finns inom samma område, nämligen Stadtteilgar-

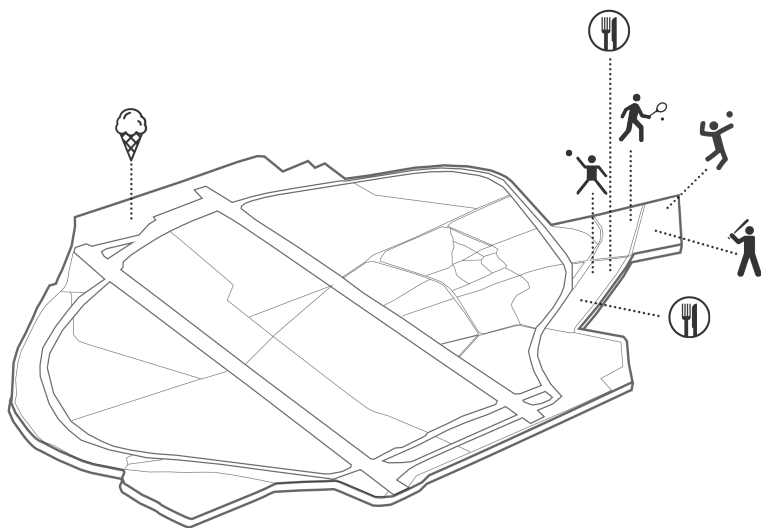
ten Schillerkiez (8), vilken är en stadsdelsträdgård som förutom odling bland annat anordnar temakvällar och runda bordet-samtal.

Förutom odlingar finns här också två olika lärocenter. M.I.N.T Grünes Klassenzimmer (9) är ett av dessa och fungerar som ett klassrum i (och runt) en byggnad gjord av containrar och gamla fönster. Denna byggnad kallas Bauhaus "reuse pavillion". Det andra, Lenort Natur (10), är ett experimentellt center för barn och ungdomar där de kan lära sig om fenomen i naturen. Till sist finns inom detta område av verksamheter också Mobile Fahrradwerkstatt (11), en cykelverkstad där ungdomar får lära sig reparera cyklar genom att titta och testa.

Vandrar man mer åt vänster i axionometrin (norrut) hittar man världens enda officiella plan för sporten Jugger (12) som baseras på en sport från filmen Dödsmatchen (1989). Strax intill står ibland

ett forskningstält med fältlaboratorium, Forscherzelt Freilandlabor Britz (13), där man undersöker djur- och växtlivet på Tempelhofer Feld. Detta laboratorium riktar sig främst till besökande skolklasser. Mer in mot mitten av fältet finner man en installation bestående av blå stubbar i en cirkel. Denna plats är skapad för Treffpunkt Religion und Gesellschaft (14), en interreligiös grupp som uppmuntrar människor att komma samman och diskutera olika livsfrågor.

I närheten av den mest nordliga huvudentréen och till höger i axionometrin finns ytterligare två fasta aktörer. Den första, Nuture mini ART Golf (15), är ett konstprojekt där 18 stycken konstnärer har skapat en minigolfbana. Temat för utformningen är ekologi och syftet är att lyfta diskussionen kring vårt förhållande till naturen. Stadtacker (16) är den andra och består av ett utställningsprojekt skapat av flera olika aktörer som använt sig av trädgård och odling för



Figur 4. Axionometrin visar var kiosk, restauranger och bollplaner finns.

att utforska olika teman kring natur och stad. Fokus är urban odling men med ett mer konstnärligt angreppssätt.

Mer avskilt i den vänstra kanten av axionometrin (söderut) ligger Vogelfreiheit (17). Det här är ett center för urbana sporter så som skate, bmx, dans etc. Platsen fungerar som en kulturell mötesplats, uppbyggd främst i samarbete med ungdomar. Intill ligger Plattenvereinigung (18), en byggnad av återanvänt material från både väst- och östberlin. Här hålls events och workshops där man diskuterar bland annat hållbar stadsutveckling.

## ANALYS

Om man gör en snabb analys över de aktiviteter som sker på fältet kan man konstatera att de flesta placerats i närheten av huvudenterna. Om det har att göra med de restriktioner som omgärdar platsen (Tempelhofer Feld Conservation Act) eller om det helt enkelt handlar om tillgänglighet, är oklart. Dock känns det logiskt att placera aktiviteter vid platser som människor i större utsträckning passerar och har god tillgång till.

Vad gäller tillgänglighet för funktionsvarierade besökare så som rullstolsburna, är platsen framkomlig med sina öppna ytor och asfalterade vägar. Någon mer ingående analys kring tillgänglighet och anpassning för funktionsvariationer har inte gjorts i denna uppsats. Det går också att urskilja vissa teman i de olika områden där aktörerna etablerat sig. I den västra zonen hittar man i större utsträckning

sportaktiviteter, medan den östra zonen är inriktad på odling, skapande och lärande. Den norra och södra zonen är av mer blandad karaktär.

Något som behöver nämnas är att i den nordöstra delen av Tempelhof ligger två restauranger/pubar. Dessa lockar också folk till området men klassas inte som fasta aktörer i denna uppsats. Likaså finns där olika sportplaner i den norra delen av fältet, så som baseball, basket, tennis och beachvolleyboll, samt en kiosk i närheten av den västra huvudentrén (se figur 4). Det har inte ingått i denna undersökning att kartlägga hur dessa drivs eller används.

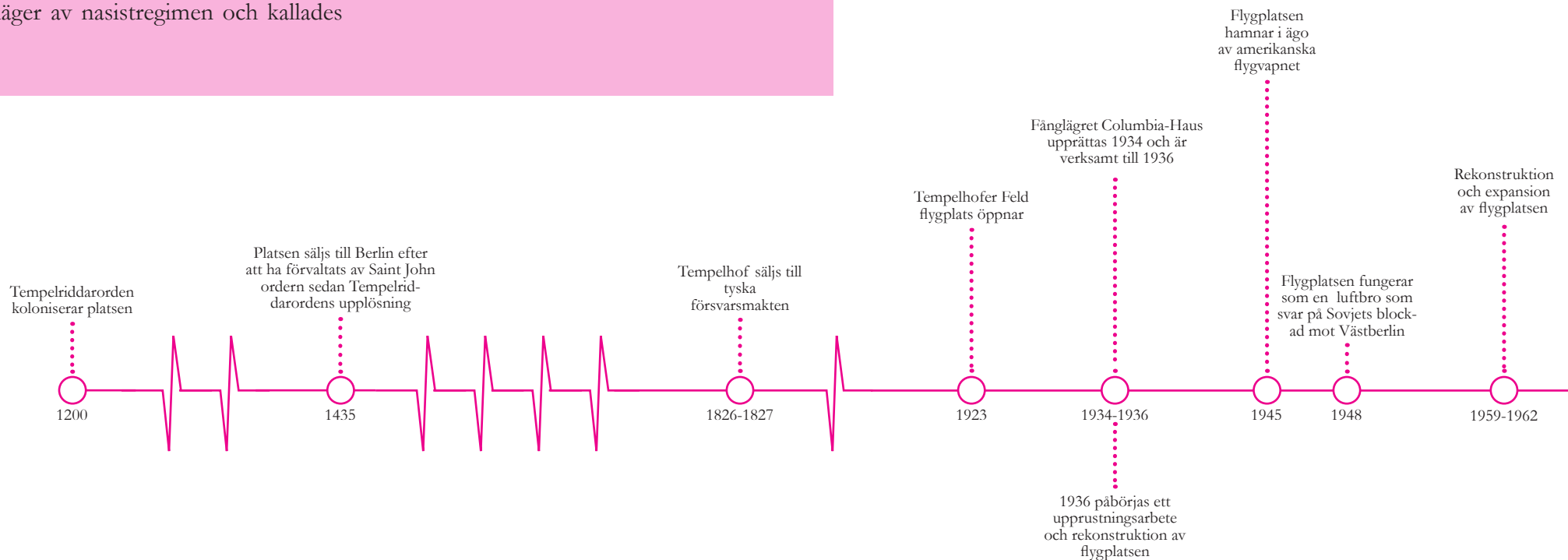


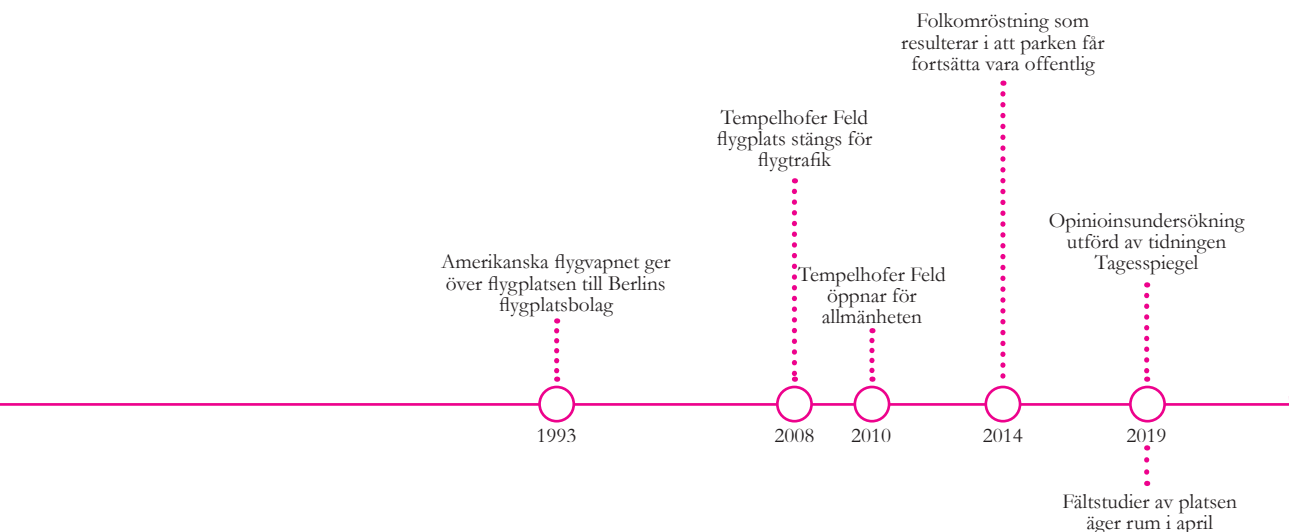
## 1.1.2 TEMPELHOFFER FELDS HISTORIA

FRÅN 1200-TALET OCH FRAMÅT Tempelhofer Feld har en lång militärhistorisk koppling. Namnet härstammar från medeltiden då marken tillhörde den katolska militärorden Tempelriddarorden. Senare i historien fungerade fältet som paradfält för först den preussiska armén och senare den tyska vid de olika delstaternas förening. Flygplatsbyggnaden användes under ett par år också som fångläger av nazistregimen och kallades

då Columbia-Haus (THF-Berlin, u.å.). Platsen är dock mest känd för att ha varit flygplats och under andra världskriget, åren 1948 och 1949, fungerade Tempelhof som en luftbro under Sovjetunionens blockad mot Västberlin. 2008 lades flygverksamheten ned och 2010 öppnades fältet upp för allmänheten. Den har fortsatt att vara publik sedan dess (THF-Berlin, u.å.)

Figur 5. Tidslinje som gör nedslag i Tempelhofer Felds historia.





Det är oklart hur Tempelhofer Feld kommer att utvecklas i framtiden. Tanken har varit att skapa kortsiktiga och experimentella projekt ”under tiden”, men på samma sätt som tillfälligheten kan bli en frihetsfaktor kan det också slå tillbaka och skapa en otrygghet för de som tar platsen i anspråk mer permanent. Detta speglas exempelvis i att Allmende kontor, den största delen av det kluster av odlingslotter som vuxit fram, med dess dryga 500 medlemmar, har ett kontrakt som måste förnyas vart tredje år (Ferguson, 2014:46).

Enligt en opinionsundersökning i tidningen Tagesspiegel från 2019 tycker nästan två tredjedelar av de tillfrågade medborgarna att det är en god idé att bebygga delar av fältet med bostäder. Att opinionen har vänt sedan folkomröstningen 2014 kan ha sin grund i en växande bostadsbrist i staden. Sannolikt kommer inga politiska beslut att tas innan valet 2021 (Berlin.de, 2019).



# 1.2 SYFTE OCH PROBLEMFORMULERING

Den här undersökningen har syftat till att utforska hur människor approprierar det offentliga rummet som utgör Tempelhofer Feld i Berlin. För att ta reda på detta har en grundlig kartläggning av området och dess aktiviteter gjorts. Dessutom har platsen undersökts utifrån dess utformning för att se om det är något i denna som skapar gynnsamma förutsättningar för just appropriering. Det är i kopplingen mellan platsens utformning och människors användning av den, som de flesta frågorna rör sig.

Frågor som diskuteras är sådana som: Finns det olika typer av appropriering? Finns det mer eller mindre permanenta sätt att ta området i anspråk? Är det någon som automatiskt utesluts? Är en viss typ av appropriering mer uteslutande än någon annan? Påverkar utformningen hur människor använder platsen? Finns det olika typer av utformning eller estetik på olika ställen?

De två huvudsakliga frågeställningar som denna uppsats syftar att försöka svara på är:

1. Hur approprierar människor det offentliga rum som utgör Tempelhofer Feld i Berlin?
2. Vilken betydelse har estetik och materialitet för möjligheten och viljan att appropriera platsen?

För att kunna svara på dessa frågor har ämnen som deltagande, rätten till staden och det offentliga rummet studerats och avhandlas i teorikapitlet.

Idag har vissa självförvaltade organisationer etablerat sig på fältet och är stationära, medan andra besökare approprierar en mindre plats mer tillfälligt för en viss typ av aktivitet. Undersökningen syftar till att dokumentera hur denna appropriering ser ut för att se om fältet på något sätt kan delas in i olika tematis-

ka zoner baserat på aktiviteten som sker och det rumsliga uttrycket. Går det att koppla en viss typ av estetik till någon typ av aktivitet?



*Bild 3. Många olika aktiviteter förekommer, vissa motionerar medan andra har picknick.*

# 1.3 MATERIAL OCH METOD

I den här uppsatsen har jag gjort en omfattande litteraturstudie för att få större kunskap om i huvudsak ämnen som appropriering, urban commons samt medborgeligt deltagande och medskapande inom stadsplanering. Det har också samlats mycket information om Tempelhofer Feld som plats och de aktörer som format dess nuvarande uttryck. Fallstudien, som är gjord på Tempelhofer Feld i Berlin, är kvalitativ och fokuserad på att dels lära känna den geografiska platsen, men också att förstå människors användning av den.

## FALLSTUDIEPLATSEN

Tempelhofer Feld är en intressant plats att analysera utifrån användning och offentlighet då den kommit att snabbt bli populär hos befolkningen. Detta trots de ganska modesta ingrepp i utformning och design som gjorts av arkitekterna. Vad är det som gör att människor vill vistas på och använda en plats med så tydli-

ga spår av sin forna status som flygplats? Det vill säga, en plats i stor skala, med stora avstånd och brist på tydlig rumsindelning. Det finns nämligen teorier kring hur ett offentligt rum ska utformas som går stick i stäv med Tempelhofers design.

I Jan Gehls studier av människan i stadsrummet betonar han vikten av utformningens betydelse för mänskliga möten. Gehl menar bland annat att rummets utbredning ofta påverkar hur attraktiv en plats är och i ett stort rum tenderar möten mellan människor att utebli. Detta enligt hans teori att ”something happens cause something happens”, alltså att människor dras till andra människors aktiviteter och därmed skapas en snöbollseffekt (Gehl, 2011:75). I samma bok skriver han att ”when in doubt, leave some space out” (Gehl, 2011:91) vilket innebär att man som planerare inte ska ängslas över små utrymmen i staden, eftersom människor vill se varandra. Gehls teorier stämmer i många städer och va-

lideras med ett flertal exempel i boken. Sett till Jan Gehls designteorier är Tempelhofer Feld en ännu mer intressant plats att undersöka. Denna plats med sin vidsträckta och storskaliga utformning, utan särskilt mycket skyddande växtlighet, lockar människor av olika grupper att vistas här och delta i dess utveckling. Tempelhof är en plats för möten, men är det trots eller tack vare det storskaliga rummet?

## FALLSTUDIE SOM METOD

För att undersöka platsen och företeelsen med appropriering föll det sig naturligt att använda fallstudie som metod. Humanistisk forskning i form av enskilda fallstudier, kritiserar ofta för att inte kunna bevisa något då det fattas hårda fakta i samma kategori som inom många naturvetenskapliga forskningsstudier (Flyvbjerg, 2006:224). Likaså ställer sig vissa skeptiska till objektiviteten i en kvalitativ fallstudie i jämförelse med



kvanitativa metoder, men fallstudiemetoden följer en struktur på samma sätt som många andra, om än en annorlunda (Flyvbjerg, 2006:234). Dessutom har fallstudien fördelen att kunna zooma in nära på ett undersökningsobjekt och testa idéer direkt. Detta resulterar allt som oftast i att om teser eller antagande är felaktiga, kan dessa korrigeras eller omformuleras snabbt och bidra till vidare forskning (Flyvbjerg, 2006:235). Det är en direkt kunskapsinhämtning som inte bör underskattas. Snarare än att verifiera en tes, kan en fallstudie visa att den inte stämmer och därmed öppna upp för nya frågor (Flyvbjerg, 2006:235). Risken för subjektivitet finns inte bara inom kvalitativ forskning. Även kvantitativa forskare väljer ut frågeställningar och variabler som kan påverka objektiviteten. Risken blir istället att forskarens subjektivitet inte upptäcks då denne inte går lika djupt in på sitt undersökningsobjekt (Flyvbjerg, 2006:235-236). Fallstudien som metod är också ett utmärkt verktyg för lärande,

dels om en företeelse, dels för att testa befintlig kunskap hos forskaren (Flyvbjerg, 2006:224).

### AUTOETHNOGRAFISK METOD

Fallstudiemetoden som använts för att undersöka Tempelhofer Feld är autoetnografisk. Denna innebär att man som forskare undersöker en företeelse genom att notera sina egna upplevelser av den. Studien är både inåtblickande och utåtblickande och ofta skrivs texter i första person (Ellis & Bochner, 2000:739). Man skriver och undersöker alltså genom sina egna upplevelser av den kulturella och sociala omvärlden och analysen utgår från den egna personens erfarenheter. Men metoden innebär också att man noterar de känslor som denna skärskådning av världen väcker inom en själv. Det är en kombination av detta utåt- och inåtblickande som kan beskrivas som ett autoetnografiskt undersökningsarbete. (Ellis & Bochner, 2000:739).

Det som den autoetnografiska metoden tillför är att den just tar vara på upplevelsen av en plats. Det beskrivs i Ellis & Borchners text "Autoethnography, Personal Narrative, Reflexivity: Researcher as Subject", hur så kallade mjuka värden, som känslor och personliga upplevelser ofta ses ner på inom den akademiska världen och att mänskliga berättelser verkar sakna värde (Ellis & Bochner, 2000:746). Dock menar andra att den här typen av forskning är högintressant eftersom den belyser ofta svårsmätbara faktorer som ändå påverkar människors liv väsentligt.

Den traditionella formen av autoetnografisk metod är att anteckna under tiden som händelsen äger rum, vilket varit ett genomgående arbetssätt i den här fallstudien. Nästa steg är att efteråt skriva utifrån delvis minnen men också att bearbeta fältanteckningar och bildnoteringar som samlats in (Ellis & Bochner, 2000:750).



För att få några ramar att arbeta utefter har två olika angreppssätt tillämpats i den här uppsatsen. Dels en workshop, dels genom utforskande fältanteckningar. Angreppssätten har underlättat att genomföra fallstudien mer strukturerat och bevara fokus på frågeställningarna.

#### WORKSHOP: GET OUT OF HERE!

Som fältstudiemetod har en workshopmetod använts vilken grundats av arkitektkollektivet Disorder bestående av landskapsarkitekterna Karin Andersson och Johanna Bratel. De startade Disorder 2013 och arbetar med konsultverksamhet gentemot universitet, myndigheter och lokalsamhälle i frågor som rör offentlighet och demokrati. (Disorder, u.å.). Metoden heter Get out of here!, även förkortat GOOH!, och är en oplanerad stadsvandring ledd av en kortlek med olika typer av uppmaningar som dras på måfå. Syftet är att hjälpa utövaren att gå vilse och upptäcka något

*Bild 4. Kort med uppmaningar från kortleken framtagen av Disorder.*

nytt och skapa nya perspektiv (Disorder, u.å.). Metoden är inspirerad av den franska situationisten Guy Debord som grundade begreppet Dérive. Dérive är en strategi för att generera en oplanerad vandring genom ett landskap och låta sig lockas av sådant man stöter på. På det här sättet kan man komma i kontakt med det oväntade (Situationist International Online, u.å.). Istället för att själv låta sig lockas leder GOOH!- korten utövaren på sin vandring och skapar därmed möjligheten att upptäcka något nytt baserat på slumpmässig dragning av korten ur leken (Disorder, u.å.).

Disorder har producerat olika kortlekar med olika teman beroende på vad workshopen ska handla om. När jag kom i kontakt med workshopen var detta genom masterskursen Driving Forces and Contemporary Tendencies som hölls under hösten 2016 vid SLU Alnarp. Temat under just den här workshopen var appropriering och rätten till staden, och

det är den här kortleken som har använts för fältstudien. Kortleken innehöll 44 kort med olika uppdrag och av dessa har 40 stycken valts. Detta då tre av korten innehöll uppmaningar som skulle ha lett promenaden bort från själva platsen (leta upp ett cafe, leta upp en park, leta upp en busshållplats) och en av dem innefattade att behöva engagera en större grupp människor i att bygga en mänsklig pyramid. Dessa kort kändes inte meningsfulla för att utforska just platsen Tempelhofer Feld och därför lades de åt sidan.

Under vandringen fotograferade jag det kontinuerligt och noteringar gjordes med hjälp av röstmemo. Dessa kommentarer beskriver hur jag tog mig fram, mina känslor kring uppgiften på respektive kort och eventuella upptäckter. Jag fokuserade på känslan av offentlighet och rätten att vara på platsen och använda den. Framförallt reflekterade jag kring varför jag kanske kände mig mer eller mindre välkommen på vissa platser.

Vad är det som signalerar offentligt eller privat? Dessutom noterades vilken typ av aktivitet som innebar ett större eller mindre motstånd. Detta var intressant att uppmärksamma i samband med geografisk plats för att förstå graderna i offentligheten på Tempelhofer Feld.

## FÄLTANTECKNINGAR

Som en kompletterande fältstudie har en direkt, fokuserad observation med hjälp av fältanteckningar och fotografering som datainsamlingsmetoder gjorts. Studien har bestått i att under några dagar promenera på fältet och notera aktivitet från dess besökare. Vandringen har varit oplanerad och jag har främst låtit mig ledas av spontant intresse samt fokuserat på att hitta människor som använder platsen. Under vandringen har vissa pauser gjorts för fördjupade anteckningar. Löpande har en del noteringar gjorts med röstmemo. Allt för att få ett så heläckande utforskande av Tempelhofer

Feld som möjligt. De noteringar som gjorts har utgått från mina huvudsakliga frågeställningar och ämnena kan sammanfattas i tre rubriker: appropriering, publikt och privat, estetik och utformning. Dessa har fungerat som stöd mer än direkta frågor som ska svaras på och innefattar följande tankar:

#### 1: APPROPRIERING

- Titta på olika typer av appropriering: vad är det för aktivitet?

- I olika tidsaspekter: permanent, semi eller tillfällig. Påverkar känslan av varaktighet eller tillfällighet hur inkluderande en plats är?

- Appropriering i olika skala: små tecken, klotter, utövare av yoga etc., större grupper, någon form av permanent aktion?

#### 2: PUBLIKT OCH PRIVAT

- Finns det områden med olika grader av offentlighet?

- Vad ger en privat eller publik känsla?

- Hur välkommen känner jag mig? Är jag gäst eller ingår jag i gruppen?

- Hur begränsad blir jag av approprieringen som äger rum?

#### 3: ESTETIK OCH MATERIALITET

- Hur är fältet utformat i fråga om materialitet och estetik?

- Ger någon typ av utformning mer en känsla av inkludering?

- Är det någon typ av utformning som känns avvisande? Varför i så fall?

Dessa båda fältstudiemetoder kompletterade varandra på ett bra sätt. Den första, workshopen, skapade en oförutsägbarehet. Genom att bli ledd av en yttre påverkan istället för genom egna val, försökte jag skapa så objektiva förutsätt-

ningar som möjligt. Att kombinera den här typen av upptäckande med en mer grundlig, fokuserad observation baserat på några stödjande frågeställningar, gav en tydlig förståelse och upplevelse av fältet som plats.

#### VAL AV METOD OCH PLATS

Att välja metod och plats för undersökningen har utgått från mitt eget intresse för Tempelhofer Feld och min vilja att förstå platsen på ett grundligare sätt och därigenom kunna svara på diverse frågeställningar. Denna inställning till ett forskningsområde är inte ovanlig inom humaniora. Ofta utgår man från perception och behov inom sin forskning. Frågeställningen eller problemet stammar från en mer världslig kontext än från en förförståelse inom själva forskningsdisciplinen (Swaffield & Deming, 2011:43). Detta påverkar också vilken attityd man kommer att ha till sin undersökning och hur denna genomförs. I den här under-

sökning har det varit viktigt att kartlägga platsens materiella och immateriella värden, och försöka svara på om dessa påverkar approprieringen. Det handlar om att fånga de eventuella katalysatorer som gör en plats attraktiv. Drivkraften har kommit från en fascination för just fallstudieplatsen, men också ett intresse för stadsplanering baserat på att utforma meningsfulla publika rum för samvaro som också kan fungera som arenor för medborgare att själva skapa den miljö de vill vistas i eller aktiviteter de vill utföra.

## STRATEGIER

Denna undersökning är en kombination av litteraturstudie och autoetnografisk fallstudie. För att kartlägga vilka teoretiska strategier som använts vid undersökningen kan man titta på Swaffields & Demings text: "Research strategies in landscape architecture: Mapping the terrain". Här hittar man en matris där olika undersökningsmetoder inom landskaps-

arkitektur kategoriseras in i nio typer av strategier (se figur 6). Den horisontala axeln beskriver typ av forskning eller relationen man har till teorin. Den induktiva studien bygger teori från grunden och upp genom beskrivningar, klassificeringar och kontext. Denna grundas i empiri. Den deduktiva studien testar istället en teori genom fastställda teoretiska förklaringsmodeller. Detta angreppssätt är mer av ett formellt experimenterande (Swaffield & Deming, 2011:36). I denna matris har författarna även adderat Reflexiv som begrepp. Detta innebär att forskaren växlar mellan induktiv och deduktiv forskning (Swaffield & Deming, 2011:37).

Den vertikala axeln i matrisen representerar epistemologi, alltså kunskapsteorin eller läran om hur vi kan veta något alls. Enligt Swaffield och Demings undersökning återfinner man oftast inom landskapsarkitektur objektiva och subjektiva perspektiv. Det objektiva perspektivet

brukar ses som traditionell vetenskap. Inom detta synsätt menar man att kunskap och verklighet ligger utanför dess betraktare och dennes inflytande i undersökningen ska minimeras (Swaffield & Deming, 2011:36). I det subjektiva perspektivet uppmuntras forskarens inblandning och verkligheten anses finnas i flera olika versioner beroende av vem som betraktar den. Denna baserar kunskap på kontext. Sedan finns ytterligare en mellanliggande kategori: konstruktivt perspektiv. Detta förhållningssätt innebär att man tror att verkligheten existerar oberoende av en betraktare, men behöver tolkas i en social och kulturell kontext (Swaffield & Deming, 2011:37).

Med denna teoretiska bas går det att kategorisera den här undersökningens strategier och på så vis få ett större vetenskapligt värde. I första hand kan studien sägas vara beskrivande eftersom en fallstudie klassas som en komplex beskrivning. En *beskrivning* genererar kun-



skap genom observation och insamlande av data (Swaffield & Deming, 2011:37). Min litteraturstudie kan därför sägas vara en beskrivning, där jag också har tagit den insamlade datan och gjort en *klassificering*, alltså strukturerat den insamlade kunskapen utefter teman och mönster för att konkretisera och förtydliga. Även strategin *tolkning* förekommer i uppsatsen eftersom den insamlade datan behöver sättas i en kontext och tolkas av forskaren för att på så sätt skapa kunskap och förståelse. Likaså är tolkning en direkt strategi inom autoetnografisk metod där platsen tolkats utifrån forskarens intryck och upplevelser (Swaffield & Deming, 2011:39). Dessutom involverar jag mig själv i denna undersökning som

betraktare av landskapet, särskilt genom workshopmetoden GOOH!. Detta kan kategoriseras som *deltagande aktion* vilket är den mest kontroversiella undersökningsmetoden eftersom denna legitimerar subjektiva upplevelser (Swaffield & Deming, 2011:40).

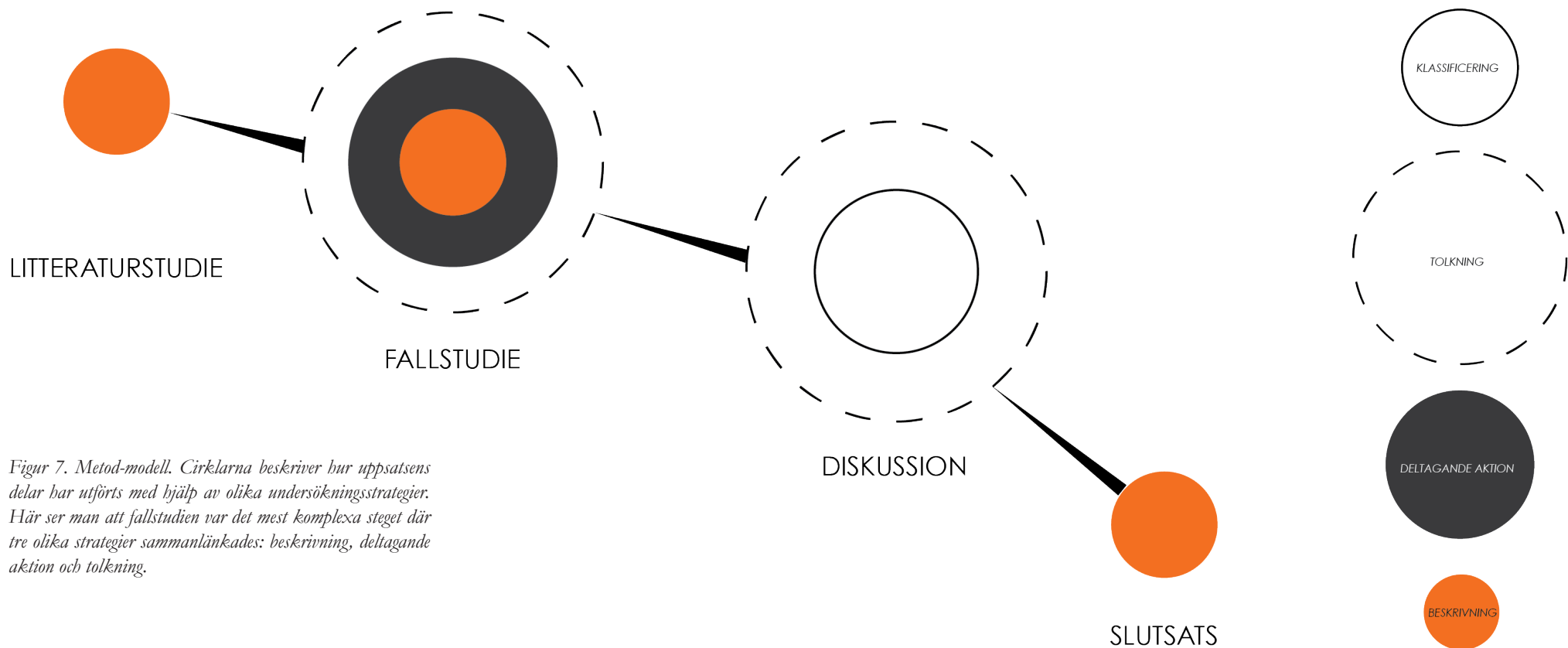
Fyra olika strategier förekommer alltså i uppsatsen. Det är inte ovanligt, de flesta undersökningar är så kallade hybrider. Hybrider sammanför olika typer av strategier och rör sig mellan dem för att se på ett undersökningsområde från olika håll (Swaffield & Deming, 2011:41).

Tittar man på arbetet som helhet utifrån strategierna ser man att litteraturstudien

främst är beskrivande då denna legat till grund för en förståelse av platsen och skapandet av en metod och struktur. Fallstudien är mest komplex men till stor del tolkande då den autoetnografiska analysen utgår från att verkligheten som jag undersöker också filtreras genom min egen upplevelse. Likaså kan fallstudien sägas vara en deltagande aktion då jag som forskare är den som agerar under fältstudien. Samtidigt är den beskrivande då jag beskriver den information som samlas in. Tolkning som strategi återkommer också i diskussionsstadiet där också de olika delarna kopplas samman, struktureras och värderas (klassificering) för att sedan beskriva resultatet i slutsatsen. Som framgår av figur 7 används

Figur 6. Klassificering av undersökningsstrategier (baserad på Swaffield & Deming, 2011:37).

	INDUKTIV	REFLEXIV	DEDUKTIV
OBJEKTIV	Beskrivning	Modellering	Experimenterande
KONSTRUKTIV	Klassificering	Tolkning	Utvärdering & Diagnos
SUBJEKTIV	Deltagande aktion	Designprojektion	Logiska system



Figur 7. Metod-modell. Cirkelarna beskriver hur uppsatsens delar har utförts med hjälp av olika undersökningsstrategier. Här ser man att fallstudien var det mest komplexa steget där tre olika strategier sammanlänkades: beskrivning, deltagande aktion och tolkning.

och återkommer de olika strategierna an i framställandet av uppsatsens olika delar.

#### TID

Fältstudierna gjordes under totalt fem dagar. Workshopen utfördes under de två första dagarna eftersom denna metod öppnade för frågor och en möjlighet att lära känna platsen mer. Med den för-

kunskap workshopen gav, var det lättare att utföra den mer riktade observationen i form av autoetnografiska fältanteckningar. Även om observationen var tänkt att utföras under tre separata dagar för att enskilt titta på de tre tidigare nämnda områdena (appropriering, publikt och privat, estetik och utformning) så vävdes fältstudierna samman. Detta då platsen är stor och under promenaden kunde

upptäckter göras som mer handlade om ett annat fokusområde. Dessutom är en sådan öppen plats beroende av väderförhållanden. Människor nyttjar platsen olika beroende av detta och jag ville förstå de olika temana under olika typer av väder.

# 1.4 UPPSATSENS AVGRÄNSNINGAR

Den här uppsatsens huvudsakliga syfte är att diskutera offentliga rum generellt, och det offentliga rummet som utgör Tempelhofer Feld i Berlin specifikt. Därför har jag valt att avgränsa min litteratursökning till teman kring offentliga platser i staden samt den medborgerliga rätten till denna offentliga arena.

Uppsatsen i sig fokuserar på människors behov av att kunna ta ett offentligt rum i anspråk och att kunna ha en plats att komma samman på, utanför det egna hemmet. Uppsatsen berör inte rätten till ianspråkstagande av övergivna platser och byggnader alternativt offentliga platser för husrum. Den berör inte heller problematiken med hemlösas förhållande till det vi kallar det offentliga. Hemlösa ses ofta som ett problem, och inte på grund av deras utsatthet utan deras påverkan på en plats värde eller status (Olsson, 2008:44). Uppsatsen berör inte heller det flyktingläger som upprättades i hangardelen av flygplatsen 2015. I do-

kumentärfilmen Zentralflughafen THF av Karim Aïnouz från 2018 belyses den tydliga kontrast som uppstod på platsen i och med flyktinglägrets upprättande och som är svår att förhålla sig till. Å ena sidan finns här nöd och akuta behov som ett resultat av brist på bostad och en trygg plats. Å andra sidan finns här lyx och status som ett resultat av att ha ett medborgarskap och därmed en plats i det offentliga. Flyktinglägret har väckt diskussioner och misstänksamhet bland medborgare och speciellt har det funnits en oro bland engagerade på Tempelhofer Feld att detta kan vara ett första steg i att inskränka på den offentliga status som platsen erhållit sedan 2014 års folkomröstning.

Frågor om ockupation, flyktingläger och rätten till bostad är viktiga och relevanta men ligger utanför mitt uppsatsämne. Därför har jag beslutat att i min fältstudie fokusera på den offentliga delen av fältet och lämna övriga diskussioner här.

# 1.5 BEGREPPSDEFINITION

Det finns ett antal begrepp som kan behöva definieras för en bättre förståelse av uppsatsen. *Estetik* är ett sådant. Enligt SAOL betyder estetik ”vetenskapen om det sköna” (Estetik, 2015). Jag tolkar estetik som en utformning i syfte att vara smäckande eller en samling av objekt med ett visst utseende. Det behöver inte nödvändigtvis vara just vackert, utan går snarare att likna vid en stil: en samling av attribut som särskiljer sig blir en viss estetik. På samma sätt har det återkommande använts inom landskapsarkitektur-diskursen i de texter som jag har studerat. Metta beskriver exempelvis i sin text ”New Practices” att objekt byggda i temporära material signalerar en icke hotfull estetik (Metta, 2015:116). Detta indikerar att estetiken är ett utseende på materialet, i detta fall som signalerar en känsla av trygghet. Hon poängterar också att process och estetik är två skilda ting och pratar om olika typer av estetik så som informell eller traditionell (Metta, 2015:118). Andra författare som Ha-

jer & Reijndorp har i sin bok ”In Search of New Public Domain. Analysis and Strategy”, med en text som beskriver en scenografisk estetik eller musifiering som ett resultat av att vilja bevara en viss estetik till varje pris och (kanske) på bekostnad av funktion (Hajer & Reijndorp, 2001:24). Jag tolkar detta som att estetiken är en viss stil eller ett utseende på material och områden. Exempelvis kan ett område byggt av återvunnet material i form av överblivet virke eller tomma plastdunkar (så som kolonilottsområdet på Tempelhof) ha en viss estetik, men för den skull behöver inte intentionen vara att det skulle se ut på något särskilt sätt. Estetik skapas ibland med intention, och ibland utan. Därför använder jag estetik på samma sätt som de författare jag studerat: ofta i kombination med ett adjektiv för att beskriva ett visst utseende. Till exempel kan temporär estetik beskriva objekt skapade i temporära material, så som en koja av pinnar eller pappersvimplar i ett träd. Eller så beskriver det en este-

tik som skapas av en aktivitet, så som en dansföreställning. Temporär estetik finns ibland endast under vissa tidpunkter av året och är byggt i flyktiga material eller består av objekt som enkelt kan ändras.

Som komplement till estetik använder jag begreppet *materialitet*. Enligt SAOB är materialitet egenskapen att bestå av materia (Materialitet, 1943). En annan definition står Johansson för i sin bok ”Material i landskapet: om att åldras med skönhet”, där materialitet beskrivs som ett materials uttryck. Exempel på detta kan vara den taktila känslan av objektet (grovt/slätt) eller det visuella uttrycket (glänsande/matt) (Johansson, 2007:13). Materialitet beskriver alltså element som är rumsliga objekt, utan att definieras av en stil. Det betyder inte att de inte har en stil, men begreppet beskriver objektet till sin form, utan en utseendemässig klassificering. Jag har valt att använda detta begrepp eftersom jag i uppsatsen gör mycket beskrivningar av det jag upp-

lever och det är ibland svårt att klassa något som en viss estetik. Det är inte heller alltid väsentligt för analysen av vad som gör en plats intressant. Ibland är det storleken på rummet/objektet som jag vill beskriva och ibland hur något känns att gå på.

Dessa begrepp kan jämföras med ordet *utforming*. Enligt SO betyder utforma ungefär ”att ge form åt” (Utforma, 2009). I uppsatsen används ordet i sin substantiva form: uformning. Detta är då ett samlande begrepp för olika typer av estetik och materialitet.

Slutligen ska appropriering nämnas vilket är ett begrepp som har en övervägande betydelse i uppsatsen. Enligt SAOB betyder appropriering att göra något till sin privata egendom eller att ta något i besittning (Appropriera, 1901). Att appropriera ett offentligt rum innebär inom landskapsdiskursen att ta det i bruk såsom sitt eget och även att omforma det

(Olsson, 2008:68). Appropriering fungerar som motsatsord till dominering som är ett sätt att lägga rummet under sig och definiera andras användande av det. Att appropriera handlar istället om att göra rummet till sitt eget (Olsson, 2008:54). I teoridelen av uppsatsen kommer begreppet att ytterligare utredas.

# 1.6 UPPSATSENS DISPOSITION

Min uppsats består fortsättningsvis av tre huvudsakliga delar som interagerar med varandra.

Första delen är kapitlet som heter *Teori* där jag sammanfattar resultatet av min explorativa litteraturstudie. Denna har syftat till att undersöka termer som berör offentlighet och appropriering av publika rum i staden.

Andra delen av uppsatsen heter *Fältstudie*. Här redovisas resultatet av de fältstudier jag gjorde på plats på Tempelhofer Feld i Berlin i form av fältanteckningar, reflekterande kommentarer och fotografier. De anteckningar och intryck som dagarna i fältet gav upphov till sammanfattas löpande med analyser och reflektioner. Dessa har delats in i tre rubriker: Appropriering, Publikt och privat, Estetik och materialitet.

Tredje delen heter *Diskussion*. I detta kapitel diskuterar och kritiserar jag resulta-

tet samt de metoder jag använt. Denna del återkopplar till de huvudsakliga frågeställningarna, och slutsatser dras kring hur allt material kan tolkas.

Uppsatsen avslutas med ett kort, reflekterande kapitel som heter *Avslutande ord*, och allra sist finns *Referenser*.



## 2. TEORI



*Bild 5. Även ute på fältet finns det gömställen.*

## 2.1 DET GEMENSAMMA ALLMÄNNA

### URBAN COMMONS

Urban commons är ett begrepp som ofta kommer upp i samband med diskussionen om medborgerlig rätt till staden. Begreppet syftar till det gemensamma allmänna i stadsmiljön, alltså, den offentlighet som alla boende tar del av. Begreppet översätts ungefär på svenska till urbana allmänningar, och man kan säga att detta är en slags urban allemansrätt som innebär ett brukande av gemensamma resurser. Diskussionen om commons har dominerats av den amerikanska ekologen Garrett Hardin som 1968 publicerade artikeln ”The Tragedy of the Commons” (Kornberger & Borch, 2015:2). Teorin förklaras vanligen genom Hardins populära metafor med betande djur i en gemensam, gräsbevuxen glänta. Gläntan är den gemensamma resursen och djuren är privata intressen. För den enskilda djurägaren är det av intresse att addera ännu ett djur till flocken för att på så vis maximera sin vinst. Detta är helt rationellt i ett samhälle som

baseras på ständig tillväxt, men problematiken uppstår när samtliga djurägare vill samma sak: att maximera vinsten. Då alla har samma rätt till brukandet av marken, kommer också den ändliga resursen av gräs i gläntan snabbt att försvinna. I denna paradox ligger tragedin, menar Hardin; viljan till oändlig tillväxt i en värld med ändliga resurser (Kornberger & Borch, 2015:2). Enligt Hardin finns det två sätt att undkomma tragedin: antingen genom privatisering av marken eller genom statlig kontroll (Kornberger & Borch, 2015:3). Båda alternativen reglerar hur mycket de enskilda djurägarna får låta sina djur beta. I det förstnämnda scenariot kommer djurägarna endast ha tillgång till den egna marken och har då en tydligare gräns för hur stor den ändliga resursen är. Det finns ingen möjlighet att sno åt sig fördelar av en gemensam betesyta. Om den egna hjorden expanderar är det också enbart den del av gläntan som tillhör en själv som påverkas. I det andra scenariot kommer en stat in

och kontrollerar vem som ska ha rätten till vad eller hur många djur en enskild person får äga. Inte heller här finns det möjlighet att ”ta en större bit av kakan” (Kornberger & Borch, 2015:4).

### SUBTRAKTIV ELLER ICKE

I Hardins exempel är det lätt att gripa slutsatsen: en expansion för den egna vinningens skull har svåra konsekvenser på ändliga resurser och det krävs regleringar för att begränsa egennytta. I det verkliga livet, utanför den gräsbevuxna gläntan, ser vi sällan konsekvenserna av våra beteenden på ett lika tydligt sätt.

Någon som också diskuterat den här tragedin är Elinor Ostrom, amerikansk nationalekonom och statsvetare, som föreslår ett tredje alternativ för att reglera driften att vinstmaximera för egen del med allmänna medel. Ostroms alternativ går ut på självorganisering i form av kollektivt arbete. Detta innebär att



brukarna av en plats själva får sätta upp regler för dess nyttjande. På så vis kan man undvika tragedin som annars oundvikligen kommer förstöra för samtliga i slutändan genom utarmning av resurser (Kornberger & Borch, 2015:4). Även här handlar det om en form av kontroll, men av en annan typ. Här baseras kontrollen på en gemensam agenda och ett samtal kring allas rätt till en del av resurserna. Vad Ostrom dock påpekar är att resurser kan se olika ut. De kan delas in i subtraktiva och nonsubtraktiva, vilket på svenska kan översättas till subtraktiv eller icke-subtraktiv. Dessa begrepp syftar till att vissa resurser, så som gräset, minskar i värde när det används. Gräset är en ändlig resurs och värdet subtraheras. Motsatsen är de icke-subtraktiva resurserna. Detta är resurser, eller commons, där en persons användande av resursen inte på något sätt påverkar en annan negativt och inte minskar i värde. Ett sådant exempel är kunskap (Kornberger & Borch, 2015:6). Det som dock går att

diskutera är hur giltig metaforen med gräset och ändliga resurser egentligen är i ett urbant samhälle. Det urbana allmänna är mer problematiskt och består både av subtraktiva och icke-subtraktiva allmänningar och resurser. Framförallt kan argumenteras för att stadens offentlighet som common gynnas av att användas. Det vill säga att människor går på dess gator och vistas i det allmänna. Detta är vad som skapar urbanitet (Kornberger & Borch, 2015:7-8).

Man skulle kunna tolka detta som att i en stad, till skillnad från exemplet med gräset, är de resurser vilka vi kallar urban commons ofta immateriella. Det är skillnad på att använda en plats och att konsumera den. Definitionen av att konsumera något är att slutgiltigt använda det (Konsumtion, u.å.). Urbanitet som värde är istället dynamisk i sin form och minskar inte när det utsätts för användning av dess medborgare. Något som dock är viktigt att ta med sig fortsättningsvis

är att användning också tar sig olika uttryck, och om resursen urbanitet eller allmänning ökar eller minskar i värde beror på vem brukaren av den är (Olsson, 2008:44).

## ÖDETOMTERNAS STAD

Att Berlin har outnyttjad mark i så stor utsträckning beror på stadens krigshistoria. Berlinmuren som under kalla kriget delade staden lämnade vid sitt fall 1989 stora ytor tomma. Berlin präglades av luftattacker och bombningar under andra världskriget och på grund av dålig ekonomi efter kriget och sparsamt med investeringar från utländska företag har inte staden kunnat återuppbyggas fullt ut. Ytterligare en bidragande faktor är det modernistiska stilideal som präglade stadsbyggnaden mellan åren 1950-1970. Modernismen förespråkade rymlighet mellan huskropparna vilket också var möjligt att skapa i Berlin där stora delar av stadskärnan låg i ruiner. Dessa är

några faktorer som påverkat att Berlin idag har en större mängd övergivna ytor i centrala staden än i liknande europeiska storstäder (Colomb, 2012:133). Efter återföreningen av staden 1990 lämnades stora delar av Öst-Berlin outnyttjade som ett resultat av att ekonomin kollapsade. I samma veva attraherade Berlin en viss grupp av kreativa människor som drogs dit lockade av billiga hyror. Resultatet blev en blomstrande undergroundkultur vilket i sin tur kom att skapa Berlins identitet som en hipp stad med ett spännande kulturliv (Boonstra & Boelens, 2011:115).

### STADENS IMAGE

I Berlin har man länge arbetat med en typ av tillåtande självorganisering på icke anspråkstagna ytor i staden. Den här typen av medborgarinitierad och förvaltd aktivitet på platser som ännu inte har tagits i anspråk kallas för *Zwischennutzung*, och termen betyder ungefär ”mellan an-

vändning” (Colomb, 2012:135). I väntan på att byggnader eller mark ska rivas eller renoveras hyr markägaren ut dessa till mycket låga kostnader. Avtalen kan vara olika och viss mark används även kostnadsfritt (Boonstra & Boelens, 2011:115). Vilka som äger marken varierar. Största delen av vakant mark i Berlin är i statlig ägo genom olika typer av publika eller semi-publika institutioner. Ett exempel är *Liegenschaftsfond* vilket är ett privat företag som ägs av Land Berlin (Colomb, 2012:134). Markägare tjänar på att upplåta sin egendom för användning, eftersom de då slipper ödetomter som annars ofta lockar till förfall och vandalism. För dem är avtalet en relativt god investering där de inte har så mycket att förlora (Overmeyer & Lauringer, 2007:23). Aktörer på fastighetsmarknaden ser också ett intresse i att dessa temporära funktioner ska fungera som en motor för att höja statusen på negligerade områden. Att uppmuntra temporära aktiviteter verkar vara ett framgångsrecept för att transfor-

mera en stad (Overmeyer & Lauringer, 2007:24), men det finns såklart nackdelar med att använda en gräsrotsrörelse för att medvetet höja statusen på ett område. Ju mer populär en plats blir tack vare den här typen av temporära aktiviteter, desto större blir konkurrensen mellan just de temporära aktörerna (som skapat det immateriala värde marken fått, alltså skapat själva attraktiviteten) och privata investerare (Overmeyer & Lauringer, 2007:36-37). De privata investerarna vill etablera sig på platser där potentiella köpare av bostäder eller konsumenter av varor och tjänster vill vara. Den här jakten på vinst har lett till att även immateriella värden som ”image” har blivit en allt mer global handelsvara (Olsson, 2008:34).

### SMADRET PARKERINGSPLADS

Under 1994 uppställdes på Kongens Nytorv i Köpenhamn ett konstverk som kom att utmana balansen mellan det offentliga rummet och privata intressen.

Konstverket *Smadret parkeringsplats* gjordes av konstnärskuon Burn out bestående av Jes Brinch och Henrik Plenge Jakobsen, och bestod av omkullvälta och sönderslagna bilar som placerats ut i syfte att provocera och ifrågasätta det offentliga rummets varande (Vest Hansen, 2010:43). Men det som är intressant för uppsatsen och det som också skapade störst kontrovers, var diskussionen kring verkets påstådda, negativa påverkan på omkringliggande verksamheter. Efter endast ett par dagar fick det tas bort bland annat på grund av påtryckningar från intilliggande hotell och varuhus. (Vest Hansen, 2010:44). Detta exempel visar hur makten att förändra stadslandskapet ofta ligger hos kommersiella aktörer.

## VEM AKTÖREN ÄR SPELAR ROLL

Urbanitet är en urban common och som tidigare nämnts kan denna urbanitet vara både subtraktiv och icke-subtraktiv

(Kornberger & Borch, 2015:7-8). Urbanitet skapas av att det offentliga rummet används. En ödetomt kan få en ny status beroende på vilka som approprierar den och hur detta ianspråkstagande sker. Exempelvis kan värdet öka i och med att platsen blir omhändertagen, kanske satt på kartan och en grogrund för skapande av kultur. Denna urbanitet är icke-subtraktiv eftersom brukarna av platsen både nyttjar den men också bidrar till att den existerar. När värdet sedan blivit tillräckligt högt för att kunna mätas i kronor och ören riskerar den att samtidigt hotad av utarmning. Resultatet blir nämligen allt som oftast att ekonomiskt starka investerare gärna exploaterar marken när värdet blivit tillräckligt högt, vilket också underminerar själva grunden till att det ekonomiska värdet finns där (Bradley, 2015:91). Att marknadsföra en stad genom dess subkultur hotar alltså samtidigt att underminera just den ursprungliga kreativiteten. (Colomb, 2012:144). Plötsligt är det offentliga rummet inte

offentligt längre, åtminstone inte i samma utsträckning om där byggs bostäder eller köpcentrum, och dess ursprungliga användare måste flytta. Alltså har urbaniteten blivit subtraktiv, men kanske inte av egen maskin. Urbaniteten är inte självförstörande utan hotet kommer utifrån.

## ZWISCHENNUTZUNG

Ett exempel på detta tvåeggade svärd är *zwischenutzung*. Vid en första kontakt med begreppet verkar detta vara ett väl fungerande demokrati-verktyg. Att tillåta verksamhet på mark som ändå inte nyttjas verkar både sympatiskt och resurseffektivt, men tids- och ägandeaspekten kvarstår. Det vill säga dessa platser har visserligen tilldelats medborgare att verka på, men samtidigt fungerar den temporära aktiviteten som en ekonomisk investering för markägaren eftersom den höjer attraktiviteten. Det i sig kanske inte behöver vara något negativt, men hotet om att behöva återlämna platsen finns



alltid där. Detta är ett dilemma eftersom dessa "temporära aktörer", eller space piooners som de ibland kallas, sällan ser sig själva som temporära användare av en plats (Overmeyer & Lauringer, 2007:46). En urban transformation som ska leda fram till en kommersiell värdeökning riskerar att urholka medborgaraktivismen. Den är då ett sätt att iscensätta en social omtanke för att med små medel upphöja markvärdet och sedan ha makten att sätta stopp för den ursprungliga verksamhet som plötsligt inte passar när det finns ett intresse att etablera mer vinstgenererande verksamheter som affärscentran eller bostadsrätter (Colomb, 2012:143). Tanken verkar vara att dessa temporära aktiviteter bara ska fylla i luckan mellan outnyttjad och exploaterad mark, men kanske går det att se dem som mer än vägen mot ett traditionellt mål (Overmeyer & Lauringer, 2007:104).

## HENRI LEFEBVRE OM STADEN

Den som kan sägas ha varit tongivande i debatten om appropriering av stadsrummet är den franske vetenskapsmannen och politiska filosofen Henri Lefebvre. Lefebvres definition av appropriation fungerar som motsatsord till begreppet dominering. Lefebvre menar att dominering är ett sätt att lägga rummet under sig och styra andras förutsättningar för deltagande och medskapande, medan appropriering är ett sätt att göra rummet till sitt eget (Olsson, 2008:54). Vad gäller Lefebvres syn på just detta rum att verka i, delas det in i tre olika kategorier. Först har vi det verkliga rummet som kan förklaras vara rummet i praktiken, så som det kroppsligt upplevs, men här räknas också människors vardagliga sysslor in. Sedan har vi det föreställda rummet, vilket är rummet i teorin. Det är en representation av rummet som förmedlas i tal, skrift och bild. I de flesta vetenskapliga fält skiljer man på just teori och praktik, men Lefebvre vill också fånga det som

han menar finns däremellan: det flytande, outtalade. Av den anledningen lägger han till det levda rummet. Det är de rum som levs och erfars och där fantasti och föreställningar vävs samman med praktiken (Olsson, 2008:59,61). Man kan tolka det som att det levda rummet är bron mellan teori och praktik.

## DOMINERING ENLIGT LEFEBVRE

Vidare behöver begreppet dominering, och hur Lefebvre använder det i samband med staden, förtydligas. Lefebvre menar att den moderna staden både är en produkt och producent av vad han kallar ett abstrakt rum. Det abstrakta rummet döljer de sociala relationer och regler som också gör det möjligt för staden att ständigt fortsätta produceras. Lefebvre menar att det abstrakta rummet är domineringens verktyg (Olsson, 2008:65). För att förstå detta sammanhang, måste man förstå Lefebvres syn på hur den moderna staden skapats. Lefebvre menar att

redan under medeltiden antar staden karaktären som handelsplats i och med uppkomsten av den fysiska marknadsplatsen. Denna handel omformar också stadens rum till att i huvudsak vara ett rum för kapitalistisk produktion och investeringar (Olsson, 2008:62). Lefebvre menar att kapitalismens uppkomst löper parallellt med denna materialisering av stadsrummet. I takt med att rummet omformas, förändras också synen på rummet och reduceras till en slags neutral grund och man ignorerar det levda rummet (Olsson, 2008: 63). Rummet kan sägas bli förenklat från att ha varit flerbottnat.

Det abstrakta rummet döljer de outtalade regler som invånarna i staden upplever: regler som förmedlar en uppförandekod och som sätter tydliga ramar kring vad som är förbjudet. Vissa av dessa förbud är konkreta i form av exempelvis stängsel och grindar, andra är vaga i form av sociala koder, symboler eller tecken. Det

abstrakta rummet skapar alltså ramar för invånarnas beteende i det, men detta beteende skapar också i sin tur rummets utformning. Dessa krafter är outtalade, men invånarna reproducerar det dominerade rummet (Olsson, 2008:66).

#### APPROPRIERING ENLIGT LEFEBVRE

Kan man säga att appropriering är ett svar på dominering? För att förtydliga detta motsatsförhållande behöver man dyka något djupare i begreppet appropriering. Att appropriera ett rum innebär att ta det i bruk och omforma det. Att göra något till sitt eget utan att för den skull äga det, eftersom ägande innebär rätten att exkludera, vilket är en form av dominering. Appropriation av staden handlar om att omvandla den moderna stadens dominerade rum till rum för människor (Olsson, 2008:68). När den kapitalistiska världsbilden kommit att dominera har staden fragmenterats och förvandlats till objekt som har by-

tesvärde (bostaden exempelvis). Men appropriationen skapar levda rum och utgör ett verktyg för ett sammanlänkande. Lefebvre menar att appropriationen förenar det verkliga rummet (praktik), det föreställda rummet (teori) och det levda rummet till en helhet. Rätten till staden är alltså rätten till detta medskapande och kollektiva deltagande (Olsson, 2008:68). Att brukarna av rummet också ska omskapa rummet verkar vara inbyggt i Lefebvres syn på appropriering. Appropriering som inte kan omskapa rummet, menar han, förblir en skenmanöver och bryter enbart domineringen temporärt (Olsson, 2008:69).

#### STADEN SOM LEKPLATS

På Tempelhofer Feld ser man ofta människor som spelar musik, dansar, tränar kampsport eller umgås. Dessa aktiviteter har inget direkt fysiskt omskapande i sig, men klassas fortfarande som appropriering, om än temporärt. Att

använda en stad temporärt är inget nytt, det har människor alltid gjort, men under det senaste decenniet har sätten att använda staden på blivit allt mer diversa och fantasifulla (Overmeyer & Lauringer, 2007:21). Ett exempel på sådan appropriering finner man i Helsingfors. Här har en rörelse som kallar sig We love Helsinki funnits i ett tiotal år. Denna grupp anordnar olika typer av aktiviteter runt om i staden, bland annat vattenkrig, tangofest på en pråm och kurrageömma i ett varuhus. De testar gränser för vad som går att göra i en urban miljö. Deras filosofi är att staden tillhör alla men också att den är en del av ens hem. Vi som invånare i staden har en rättighet att använda denna miljö, men också en skyldighet att ta hand om stadsrummet (Santala, 2012:22). Rörelsen anser att invånarna i en stad ska ta över den, appropriera och göra det de själva tycker istället för att vänta på en förändring som kanske aldrig kommer. (Santala, 2012:26). ”The city is ours and it must be loved” (San-

tala, 2012:22). Detta är ett sätt att bryta stadens dominering: att använda platser som man vill och inte ta hänsyn till det abstrakta rummet med sina outtalade regler.

## GRÄNSER

Historiskt sett har det funnits ett praktiskt behov av att dra gränser för att skapa en plats eller en personlig identitet. Detta gränsdragande har också bidragit till att skapa samhörighet i en grupp eftersom sättet rummet organiseras på säger något om gruppen som håller till där. Framförallt har den typen av gräns utslutit de andra, det vill säga grupper som organiserar sina rum annorlunda (Jackson, 2002:12). Även idag har vi behov av den här typen av rumsskapande för att känna tillhörighet, trots att det inte längre i samma utsträckning handlar om att äga mark i juridisk mening. Den nya typen av rumslig indelning inom stadsplanering baseras i högre grad på tempo-

rära gränser med möjlighet till överlappningar. Detta eftersom dagens gränser handlar mer om rumslig indelning för att skapa umgänge och inte för att markera skillnader. Det nya idealet lutar allt mer åt en öppen planlösning istället för hinderande gränser (Jackson, 2002:18).

Vad säger då Tempelhofer Feld som plats och indelning om sina besökare? Finns det en tempelhofsgrupp, och vilka är isåfall de? Vad finns det för uppförandekoder och hur tolkar man dem? För att kunna avgöra detta behöver man titta på hur rummet är uppbyggt eftersom oavsett om gränser är direkta eller indirekta är de en del av landskapets utformning.





*Bild 6. På flygfältet finns ett gammalt plan utställt och inhägnat.*



## 2.2 STADSLANDSKAPETS UTFORMNING

### DEN OFFENTLIGA PLATSENS FORM

Hur vi arrangerar våra offentliga platser spelar roll för hur de används och vilka signaler de sänder ut. På detta sätt kan den som designar en plats ge vissa grupper möjligheter och på samma gång frånta möjligheterna från andra (Hajer & Reijndorp, 2001:73). Några som skrivit om detta är Maarten Hajer och Arnold Reijndorp, båda professorer inom urbana studier, och de menar att vi väljer våra platser baserat på den grupp vi tillhör (Hajer & Reijndorp, 2001:84). Detta skapar vad de kallar ”parochial spaces”, vilket kan översättas till ”provinsiella rum”, eller ”sockenrum”. För att förstå begreppet kan det sättas som motsatsord till urban och betyder då en mer lantlig plats, och enligt min tolkning innebär lantlig i denna kontext nära och privat. Detta innebär i praktiken att en grupp använder en offentlig plats på ett sådant sätt att den kan tyckas tillhöra just dem, och även om vem som helst rent juridiskt får vistas där, känner sig den som

är utanför gruppen som en gäst (Hajer & Reijndorp, 2001:85). Dessa provinsiella rum bidrar till en immateriell, kulturell geografi. Människor i staden skapar sin egna stad, en kombination av alla ens betydelsefulla platser. Detta kan ses som en slags individuell stadsplanering (Hajer & Reijndorp, 2001:56).

Som tidigare har nämnts är indelning av ett stadslandskap inte ett nytt fenomen. Vi har länge organiserat våra levnadsmiljöer såhär även om syftet och sättet har förändrats till fördel för mer offentlighet och inkludering. Hajer och Reijndorp menar däremot att själva idén om att skapa en fullkomligt publik plats för oväntade möten och händelser är befängd och orealistisk (Hajer & Reijndorp, 2001:85). De menar att en publik plats inte i första hand är en fysisk plats utan en upplevelse. Upplevelsen innebär att möta en annan grupp människor. Det finns dock en paradox i detta: människor upplever ofta en plats som trevlig när den befol-

kas av en relativt homogen grupp som liknar oss själva. Paradoxen finns alltså i att vi vill uppleva ett möte med främlingar när vi söker oss till en offentlig plats, men enbart om främlingarna är av samma grundläggande ”typ” (Hajer & Reijndorp, 2001:88).

Vad kan man dra för slutsats av det vad gäller utformningen av en stad? Kanske att en plats formas av de som brukar den och brukandet genererar ytterligare bruk men av i stort sett samma typ av grupp. Om man återkopplar till den tidigare diskussionen om urban commons så skapas urbanitet av att människor använder den urbana miljön (Kornberger & Borch, 2015:7-8). Hajer och Reijndorp lyfter däremot att det kan ske en uteslutning och därför kan man argumentera det motsatta; att urbaniteten minskar av användningen och att en grupps appropriering snarare kan ses som en konsumtion av det allmänna och därmed urlakande. Kanske kan det offentliga vara

både och: både en inkluderande plats och en förlängning av ens hem där ett allt större värde skapas ju fler som använder den. Samtidigt är det offentliga ständigt i riskzonen att urlakas, antingen via skapandet av provinsiala rum (Hajer & Reijndorp, 2001:85), eller för att en plats värde höjs i och med att dess gräsrotsverksamhet ger den allt högre status (Colomb, 2012:138). Kanske kan man se detta som en indikator på att planering av våra offentliga rum är en mycket svår process som kräver flerbottnad analys och flexibel styrning.

## ATT SE OCH SYNAS

Vid en första anblick märks ingen tydlig indelning av olika grupper på Tempelhofer Feld, vilket kan bero på flygfältets storlek och öppenhet. Där finns dock en uppdelning: joggare bebländar sig inte med de som utövar kampsport, ungdomarna som dricker öl hänger inte på hundrastplatsen och barnfamiljer-

na håller främst till vid grillområdena. Många olika grupper av människor syns här och ser varandra, men området är tillräckligt stort för alla. Enligt Hajer & Reijndorps teori är det just därför platsen också fungerar bra. Människor vill kunna se varandra men fortfarande tillhöra sin grupp. Här skapar medborgare meningsfulla, publika rum genom att uttrycka sina behov och använda ytor för sina egna syften, men det måste finnas en spänning i att kunna se andra och utmanas i sitt perspektiv (Hajer & Reijndorp, 2001:89). När människor har den här möjligheten uppstår dynamiska offentliga platser vilket är en nödvändighet eftersom människors behov och uttryck ständigt förändras (Hajer & Reijndorp, 2001:40-41).

Tempelhof's utformning passar för den här typen av uppdelad och gränsöverskridande offentlighet. Designen är diskret men framförallt finns där något spännande. Francesca Ferguson formu-

lerar i boken "Make\_shift city: Renegotiating the urban commons" en teori om hur det på dessa informella platser krävs mycket lite för att skapa det upptäckta. När man använder en plats som tidigare har neglegerat medborgare, så som industrihamnar eller flygplatser, ligger det en spänning i juxtapositionen. Dessa platser har ursprungligen inte skapats för att befolkas och därför ger mötet mellan platsen och den mänskliga aktiviteten nya topografier som annars kanske hade varit svåra att föreställa sig (Ferguson, 2014:15). Teorin indikerar att det finns en stor betydelse i hur rummet organiseras eller designas, även om det kan tyckas som att de informella platserna bara "får vara". Istället gäller motsatsen: det är viktigt att genom en planerad process visa hur man kan hjälpa invånare att själva visualisera vad man vill ha i stadsrummet och hur det går att skapa. Kan vi bevara dessa oplanerade platser i staden och tillåta dem att utvecklas som publika platser över tid och efter behov? (Brid-



ger, 2015:110).

### JUBILEUMSPARKEN 0.5

Ett exempel på en planerad process i en informell miljö är utvecklingen av den forna industrihamnen Frihamnen i Göteborg. Här har man på ett likartat sätt som på Tempelhofer Feld engagerat medborgare att skapa platsen i allmänhetens medvetande innan det traditionella planeringsmaskineriet kommit igång. Projektet kom att kallas Jubileumsparken 0.5, där siffran indikerar en plats innan platsen: en arbetsprototyp som har möjlighet att förändras och är en tillkommande process (Dahl, 2016:74). Medborgare fick önska och medskapa aktiviteter genom deltagande workshops och ett gemensamt byggande. Dessa så kallade ”prototyper” blev enormt uppskattade och använda av besökare på platsen, så som sandstranden Playan, det allmänna badet, lekplatsen Berget och den kanske mest kända: bastun som de-

signats i samarbete med arkitektkollektivet Raumlabor (Dahl, 2016:77). Denna uppskattning gjorde skillnad på värdet av marken men också den tänka planprocessen: flertalet prototyper blev märkta som permanenta och Jubileumsparken 0.5, detta testprojekt, slog rot på platsen och har fått vara kvar som offentlig park (Dahl, 2016:80).

Det är viktigt att här komma ihåg att dialogen och medborgerligt inflytande var det som gjorde platsen och påverkade utvecklingen, inte den informella stilen i sig. Det är alltså den medskapande processen som är det avgörande, inte det fysiska resultatet av den (Dahl, 2016:84).

### DYNAMISK DESIGN

Do it yourself-urbanism, eller DIY-urbanism, kan definieras som en rörelse där man på lokal nivå gör om eller ger liv åt platser i staden som anses vara tomma eller övergivna. Detta sker på initiativ av

icke-professionella aktörer (Deslandes, 2013:217). Annalisa Metta skriver i sin text ”New Practices” om hur den här gör det själv-kulturen blomstrar i många olika forum. De senaste åren har DIY blivit allt mer populär inom exempelvis media och det är inte konstigt att den här typen av aktiviteter också smittar av sig på landskapsarkitektur. Metta kallar det user-generated landscape architecture, alltså användargenererad landskapsarkitektur (Metta, 2015:115).

Att göra något själv, att självskapa, att självorganisera och att appropriera är begrepp som hänger ihop med varandra. Att skapa utifrån egna material och förutsättningar är det som approprieringen handlar om. Tanken är inte att släppa den professionella kontrollen, utan att skapa en ny sådan. Istället för att leverera en färdig produkt skapas förutsättningar för en deltagande process (Metta, 2015:119). För att möjliggöra detta behövs just en plats som inte behöver förhålla sig till nå-

gon form. En plats som är flexibel, vag och utan ett tydligt slutmål. Det här är förutsättningar som landskapsarkitekter jobbar utifrån. Landskapsarkitekturen är dynamisk i sin kärna eftersom landskapet är dynamiskt och ständigt påverkat av tid och väder (Metta, 2015:115).

En annan intressant aspekt som Metta tar upp är det harmlösa i den här formen av designskapande. Själva estetiken är inte hotfull eftersom man ofta bygger temporärt, i temporära material och också överlappande av det existerande utan stora, permanenta förändringar. Metta påpekar att detta oftast handlar om att resurser inte finns för att arbeta i mer permanenta material och att det inte med säkerhet behöver betyda att mer fast design inte kan vara kreativ eller fri. Dock finns det en inneboende frihet i det ofärdiga: i mer permanenta projekt blir också felaktigheter permanenta, medan temporära projekt kan kosta på sig att vara mer sökande och provande

(Metta, 2015:116).

## DIY SOM PROCESS

Inneboende i denna gör det själv-kultur som blivit allt mer utbredd finns viljan att också lyfta fram processen mer än att bara se färdiga resultat (Metta, 2015:117). Risken finns annars att estetiken och processen ses som samma sak och gör processen till ett objekt. Då sätts likhetstecken mellan medborgerligt engagemang och den informella stilen och man kan då reproducera denna som ett alternativ till den traditionella estetiken (Metta, 2015:118). Den här temporära estetiken löper alltså risk att multipliceras och automatiskt associeras med någon form av delaktighet på grund av att mycket inom gör det själv-kulturen ser likadant ut. En sådan ”förenklad” estetik sker inte bara inom stadsplanering utan finns även inom andra områden. Begreppet ”favela chic” myntades av futuristen och bloggaren Bruce Sterling i en kröni-

ka för tidningen Wired under 2009. Han uttrycker det som att favela chic innebär: *”you have no job, no money and no prospects, but you’re wired to the gills and really hot on Facebook”* (Deslandes, 2013:216). Uttrycket innebär alltså ett arbetslöst tillstånd utan framtidsutsiker där man är uppkopplad och ständigt aktiv på sociala medier. På samma sätt bevarar man gärna en (ofta) industriell estetik som signalerar genuinitet, men samtidigt ser till att ha fri wifi för att kunna förmedla bilden av genuinitet utåt. Den här fattigdomen blir en stil, ungefär som heroin chic blev detsamma under 90-talet. Men tillståndet bakom själva stilen, utsattheten, blir fränkopplad. Likaså blir processen fränkopplad från estetiken.

## MUSIEFIERING

Att koppla bort själva estetiken från urbaniteten eller det verkliga livet har ungefär samma konsekvenser som musifiering. Deyan Sudjic skriver i ”In Search

of New Public Domain. Analysis and Strategy” om Salzburg i Tyskland som med sin tillrättalagda estetik tvingas bevaras i ett visst format för att attrahera turister. Den här scenografiska estetiken menar Sudjic går att jämföra med Disneyland (Hajer & Reijndorp, 2001:24). På Disneyland skalar man bort det ”oattraktiva” och det verkliga: fattigdomen, arbetet och smutsen. Man kan tolka det som att det sker en förvandling av staden från att vara ett rum för offentliga möten och medborgerliga aktiviteter till att bli en kuliss. Detta menar Sudjic också påverkar yttrandefriheten i den mån att det inte finns demonstrationer på Disneyland. Skapar man en värld för turister är det en värld som ska generera avkoppling och i en sådan värld vill man inte påminnas om problem (Hajer & Reijndorp, 2001:25). Detta är självklart: i en perfekt värld finns inga demonstrationer eftersom det inte finns något missnöje. Separerar man estetiken från dess substans och historia, löper man alltså också

riskerna att skapa ett Disneylandkoncept, fast i olika utföranden. Det som är oroande enligt Sudjic är att den publika platsen, den plats där det offentliga livet ska kunna ta form, kan inte existera utan staden med alla dess delar. Dessa delar är, som tidigare nämnts, även de vardagliga problem som dess invånare har. Samtida försök att rädda stadskärnorna, så som i Salzburg genom ett slags tematisering, riskerar däremot att utarma just konceptet offentlig plats (Hajer & Reijndorp, 2001:25). Detta eftersom man skalar bort lager av vad som utgör en verklig offentlig plats. Istället blir staden ett museum som ska bevaras i befintligt skick och inte finnas till för de som faktiskt bor där (Hajer & Reijndorp, 2001:26). Istället för att staden ska vara en bostadsplats, ett habitat eller en domän att verka på för boende, behandlas staden som en kuliss att titta på och konsumera i.

## HÅLLBAR TILLVÄXT?

Inom stadsplaneringsdiskursen är man idag mycket medveten om städernas negativa effekt på klimatet genom stora utsläpp av växthusgaser, men också i och med städernas roll som konsumtionscentrum (Vogel, 2016:361). Därför finns det en strävan mot att bygga hållbara städer, men metoderna för detta blir oftast verkningslösa och förändrar inte de strukturer som faktiskt kan göra skillnad. Frågan om hållbarhet är lägre prioriterad än den ekonomiska frågan om ständig tillväxt (Vogel, 2016:362).

Att stadsplanering överhuvudtaget kommit att bli en ekonomisk fråga beror på att man under slutet av 1900-talet började övergå från en enbart statlig kontroll av stadsbyggande till att blanda in privata intressenter. Fördelen med detta har givetvis varit att dessa intressenter har resurser, och ur ett demokratiperspektiv kan det ses som bra att fler kommer till tals kring hur en stad ska formas. Baksi-

dan är däremot att det blir en ekonomisk maktobalans (Rydin, 2013:5). Den publika sektorn har inte samma kapital som de privata intressenterna, vilka kan dra sig ur ett projekt om de inte är nöjda med villkoren som diskuterats fram (Rydin, 2013:6). Med detta som grundförståelse är det enkelt att se hur stadsplanering kommit att bli vilken typ av handelsvara som helst. Denna typ av stadsbyggande är baserat på ständig tillväxt och att skapa attraktivitet genom konsumtion av bostäder eller varor.

Det går att bygga in orättvisor i en stad. Om den främsta motivationen är ekonomisk tillväxt finns det ingen mening med att satsa på områden med köpsvaga medborgare (Rydin, 2013:7). På samma sätt går det att bygga in klimatproblem. Ett exempel är hur transportmönster i en stad påverkar miljön. Ju större utbredning av tjänster eller bostadsområden, desto mer bilism vilket leder till satsningar på större vägar. Det hela kan samman-

fattas så enkelt som att ständig tillväxt i en värld av ändliga resurser, inte går väl ihop med hållbarhet: det är helt enkelt en motsägelse (Vogel 2016:363).

Den offentliga plats som Tempelhofer Feld kommit att bli är intressant att utforska mot bakgrund av denna vetenskap. Här har man skapat en plats för allmänheten som baserar sig på icke-kommersiella värden. Kanske kan Tempelhofer Feld vara en symbol för en annan typ av planering som förändrar rådande strukturer och skapar en faktiskt hållbar stadsmiljö. Påståendet kan tyckas långsökt, men kan kopplas till hur Rydin skriver om att vi lever i ett samhälle som har vävt in tillväxt i stadsbyggandet. Alltså att om det traditionella sättet att hantera stadsplanering är att fokusera på ekonomisk tillväxt så symboliserar platser som Tempelhof något annat. Beslutet att bevara den öppna, offentliga platsen på högattraktiv mark som ur ett ekonomiskt perspektiv hade vunnit på att säl-

jas av till privata investerare kan ses som ett ställningstagande för en annan typ av planering (Rydin, 2013:15).

## NYA PLANERINGSIDEAL

Socialt engagemang föds ofta som ett svar på någon form av problem eller brist i samhället (Fuchs, 2006:113). Till exempel är kvinnorörelsen ett resultat av kvinnoförtryck och hbtq-rörelsen ett resultat av diskriminering pga. sexualitet och könsidentitet. När en brist finns uppstår också en rörelse, men det betyder inte att det alltid sker. I många fall kan missnöje finnas och först bryta ut när omständigheter förändras och möjligheter uppstår. (Fuchs, 2006:114). Stadsplanerarens roll kan delvis vara att skapa dessa möjligheter eller en arena för socialt engagemang (Boonstra & Boelens, 2011:117).

En aspekt som kan vara intressant att nämna i sammanhanget är medborgardialogen: en metod för delaktighet i

utformningen av staden. Medborgardialogen är initierad av myndigheter eller projektorganisatörer vilka bjuder in till dialog med berörda och intresserade medborgare. Detta för att låta medborgare komma till tals och vara med och påverka de miljöer de lever i. Enligt en undersökning gjord år 2000 av Judith Innes och David Booher framkommer att medborgardeltagande däremot inte har den önskvärda effekten. Ett verkligt deltagande åstadkoms sällan vid den här typen av projekt, och resultatet förmedlar inte heller någon värdefull information som påverkar beslutsfattare. Detta gör att de engagerade medborgare som samverkat inte känner sig hörda (Boonstra & Boelens, 2011:101). Christian Fuchs berör också ämnet och menar att betydelsen av den här typen av deltagande kan vara överskattad och ses som ett mer demokratiskt verktyg än vad det faktiskt är. Exempelvis skriver Fuchs att i en medborgarsamverkande process är ändå ramarna för förloppet utarbetat av

de med makt, alltså berörda myndigheter i ett specifikt projekt (Fuchs, 2006:106). Dessa bestämmer vilka som ska bjudas in för deltagande, var i själva processen som medborgarna ska få tycka till samt lägger fram färdiga förslag att välja emellan. Dessutom, i stadsplaneringsprocesser, följer man ofta administrativa avgränsningar vad gäller projektområde. Det vill säga att ingen hänsyn tas till eventuella sociala relationer och människors uppfattning kring vilket område de tillhör (Fuchs, 2006:107). Man kan alltså dra slutsatsen att detta inte är ett verktyg som ger några tillfredställande resultat för medborgarna.

Samtidigt är det intressant att fundera kring om det är en brist på deltagande och samverkan som gör att DIY-urbanismen kommit att få allt större genomslagskraft, liksom att medborgare gladeligen approprierar en plats som Tempelhofer Feld. Kanske har Tempelhof utformning och det faktum att denna plats har

tillåtits vara offentlig gjort verklig delaktighet möjlig.

## 2.3 TEORIREFLEKTION

### DYNAMISK OFFENTLIGHET

Det är intressant att sammanföra Ostroms subtraktiva och icke-subtraktiva urban commons (Kornberger & Borch, 2015:6) med Lefebvres idé om appropriering och dominering (Olsson, 2008:54) eftersom urbanitet inte minskar i värde när den används (Kornberger & Borch, 2015:6). Istället ökar värdet genom detta bruk: människor skapar snarare urbaniteten genom att gå på urbana gator och vistas i det allmänna. Detta är vad som menas med en icke-subtraktiv common (Kornberger & Borch, 2015:7-8). Ostrom menar att urban commons kan vara både subtraktiva och icke-subtraktiva, men frågan är om en och samma common kan vara både och. Kan urbaniteten både öka och minska i värde av användning?

Tittar man på Lefebvres definition av appropriation använder han begreppet som motsatsord till dominering. Lefebvre menar att dominering är ett sätt att

lägga rummet under sig och styra andras förutsättningar för deltagande och medskapande. Här kan man säga att den traditionella stadsplaneringen är ett sätt att göra just detta och upprätta regler för hur andra ska använda rummet. I motsats till detta finns appropriering som bryter domineringen och gör rummet till sitt eget (Olsson, 2008:54). Men frågan är om inte appropriation av en grupp är detsamma som dominering för en annan? Hajer och Reinjorp lyfter att i det moderna stadsrummet skapas ofta så kallade provinsiala grupper. Dessa använder i olika omfattning det offentliga rummet på ett sådant sätt att platsen kan tyckas tillhöra just gruppen. Det betyder dock inte att de äger den juridiska rätten att utesluta någon, men den som inte tillhör gruppen kan fortfarande känna sig som en inkräktare (Hajer & Reijndorp, 2001:85). Kanske kan inte denna typ av ianspråkstagande ses som ren dominering eftersom gruppen inte har makt att utesluta någon på riktigt. Dock kanske

de skapar ett slags abstrakt rum som gör det svårt att känna att man själv är välkommen att göra något där.

Det abstrakta rummet är vad Lefebvres kallar ”dominerings verktyg” (Olsson, 2008:65) och detta består av en uppsättning sociala koder och regler som medborgare i en stad reproducerar. Det är dessa regler som säger åt oss vad vi får göra och var gränserna för vår frihet går. Detta är främst sociala regler och inte fysiska, hindrande gränser, men vi är påverkade av dessa och på olika sätt kontrollerar det abstrakta rummet oss. Frågan är då om en grupps appropriering av en plats kan skapa ett abstrakt rum som gör att det kan ske en uteslutning. Kan då appropriering i förlängningen bli en typ av dominering? Om så är fallet, kan man också argumentera att urbaniteten minskar av appropriering och att en grupps appropriering snarare kan ses som en konsumtion av det allmänna, eftersom det man konsumerar är just



offentligheten när man gör den till sin. Med det sagt behöver inte nödvändigtvis denna privatisering av det publika vara negativ, speciellt inte om ett offentligt rum är dynamiskt nog att fungera som både publikt och privat.

#### ESTETIK OCH MATERIALITET

Tittar vi på utformningen av offentliga rum går det att koppla appropriering till det Ferguson skriver om informella platser. Ferguson formulerar en teori om hur det på dessa informella platser krävs mycket lite för att skapa det ouppäckta. När man använder en plats som tidigare inte varit till för människor att vistas på, så som industrihamnar eller flygplatser, finns det något spännande i den motsättning som uppstår när den approprieras. Det storskaliga, materialet, och kanske också bristen på annan typ av stadsmässighet som kringliggande parker, bilvägar, butiker och liknande uppvisar inga tydliga gränser. Dessa plat-

ser var utformade för att inhysa fordon, lagerlokaler och lyftkranar och därför ger den här krocken nya landskap som annars kanske hade varit svårt att föreställa sig (Ferguson, 2014:15). Vi har ofta en bild av hur en publik plats ska se ut, till exempel småskaliga platser som en park eller ett torg. Kanske är det därför Tempelhof attraherar besökare i så stor omfattning: det abstrakta rummet är inte så starkt här. Det finns inte lika tydliga regler som på andra platser i en stad på hur man ska uppföra sig eller vad det är för typ av plats, vem som äger den eller vad man förväntas göra där.

# 3. FALLSTUDIE



*Bild 7. De stora asfaltskytorna fungerar utmärkt för diverse sporter, så som kitesurfing på land.*

# 3.1 RESULTAT

## METODER

I följande kapitel redovisas den fallstudie jag gjorde på Tempelhofer Feld. Två olika angreppssätt har som bekant använts för att kunna strukturera upp den auto-etnografiska analysen: workshopmetoden Get Out Of Here! och fältstudier i form av anteckningar och fotografering.

Workshopmetoden bestod i att utföra en oplanerad stadsvandring ledd av en kortlek med olika typer av uppmaningar. Syftet med kortleken är att kunna upptäcka en plats förutsättningslöst och utan att styras av sin egna förförståelse eller läsning av landskapet man befinner sig i. Kortleken som användes innehöll 40 stycken kort och innehållet på dessa kommer att redovisas framöver.

Som kompletterande metod har även fältstudier utförts. Dessa studier har bestått i att under några dagar promenera på fältet och notera aktivitet från dess besökare samt var denna aktivitet äger

rum. Vandringen har letts av spontant intresse.

## REDOVISNING

Fältstudierna och informationen från workshopen har vävts samman till ett redovisande och resonerande kapitel. Uppmaningarna från korten varvas här med intryck och tolkningar av det som behandlas. Texten är prosaliknande för att kunna inrymma känslor och till stora delar baserad på subjektiva upplevelser.

I inledningen av uppsatsen nämndes tre rubriker som varit vägledande under fallstudien som hjälp för att hålla fokus. Dessa har kommit att även vara hjälpsamma för att strukturera upp resultatet från fältet och fungera som teman för det insamlade materialet. Rubrikerna är *appropriering*, *publikt och privat*, samt *estetik och materialitet* och dessa återkommer som separata avsnitt under redovisningen av fallstudien.

## STRUKTUR

Under workshopen gjordes 40 stopp på vägen och denna sträcka är märkt i rosa på kartorna (se figur 8-10). De olika siffrorna på kartorna representerar var aktiviteten på de dragna korten ägt rum. Ordet ”start” visar var första kortet drogs som ledde till nummer ett. Kort har dragits slumpmässigt och på så sätt lett vandrigen. Dock har medvetna val på riktning gjorts i de fall det varit möjligt så att större delen av fältet kommit att ingå i promenaden. Vissa kort innefattas inte i någon av de tre kategorierna (*appropriering*, *publikt och privat*, *estetik och materialitet*) och dessa sammanfattas i ett sista kapitel. Andra kort hamnar i flera grupper då dessa kanske behandlar både *appropriering* och *publikt/privat*.

Vad gäller arbetsmaterialet från workshopen i form av röstmemon har de råa anteckningarna från fältet ren-

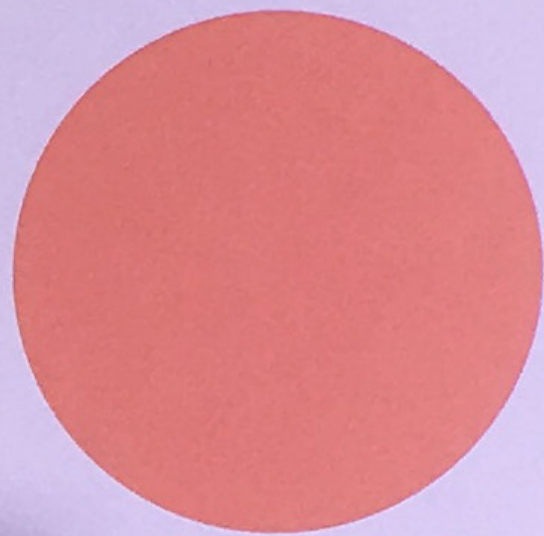


skrivits och bearbetats efteråt. Detta har resulterat i en sammanfattande reflektion av hela upplevelsen av Tempelhofer Feld. Olika slutsatser kring hur fältet är utformat har därefter kunnat dras, exempelvis kring hur och var man helst approprierar, om detta sker i grupp eller ensam samt hur utformningen ter sig just där.



*Bild 8. Kortlek av Disorder.*

Pretend you  
What this  
Be a cat  
Take



a place where  
el protected.  
o why feel  
ted here?  
ew card



nd a  
Look

card



## 3.1.1 APPROPRIERING

### VEM ÄR VAR?

Koloniområdet ser på håll ut som en färgglad oas i det stora, öppna landskapet. Man ser människor röra sig där, även under dagar när det är mer tomt på fältet generellt eller vid dåligt väder. Den byggda miljön indikerar appropriering. Väl framme vid koloniområdet är känslan att jag är välkommen att strosa, men inte sätta mig var som helst. Koloniområdet ser ut som privata trädgårdar och människor står här och var och pysslar med sitt. Vissa platser är numrerade och indikerar olika samhörigheter. På ett sätt är deras appropriering av platsen tydlig för jag kan inte odla här. På ett annat sätt inte alls, här finns inga staket och man får röra sig runt. Dock finns det en tydlighet i att det som odlas inte är för alla och besökare respekterar detta. Koloniområdet är den tydligaste och mest permanenta approprierade platsen på hela fältet (se figur 8).

Ute på det öppna fältet ligger röken från

grillarna tät vid soligt väder och barnfamiljer flockas. Det sparkas på en boll och någon hoppar hage. Människor tenderar att ta med sig mycket packning hit, det är lite samma känsla som att gå till stranden. Detta ser man inte i samma utsträckning i andra parker.

På asfaltsytorna är det livligt. Folk åker inlines eller joggar. Några dribblar en basketboll. På gräsyterna intill sitter grupper, par eller ibland ensamma människor. Flera språk talas och folk plockar flaskor. I slänten upp mot Neukölln i östra delen av fältet hittar man många yngre människor med en öl i handen, och det är också här man samlas för att titta på solnedgången.

### CENTRUM

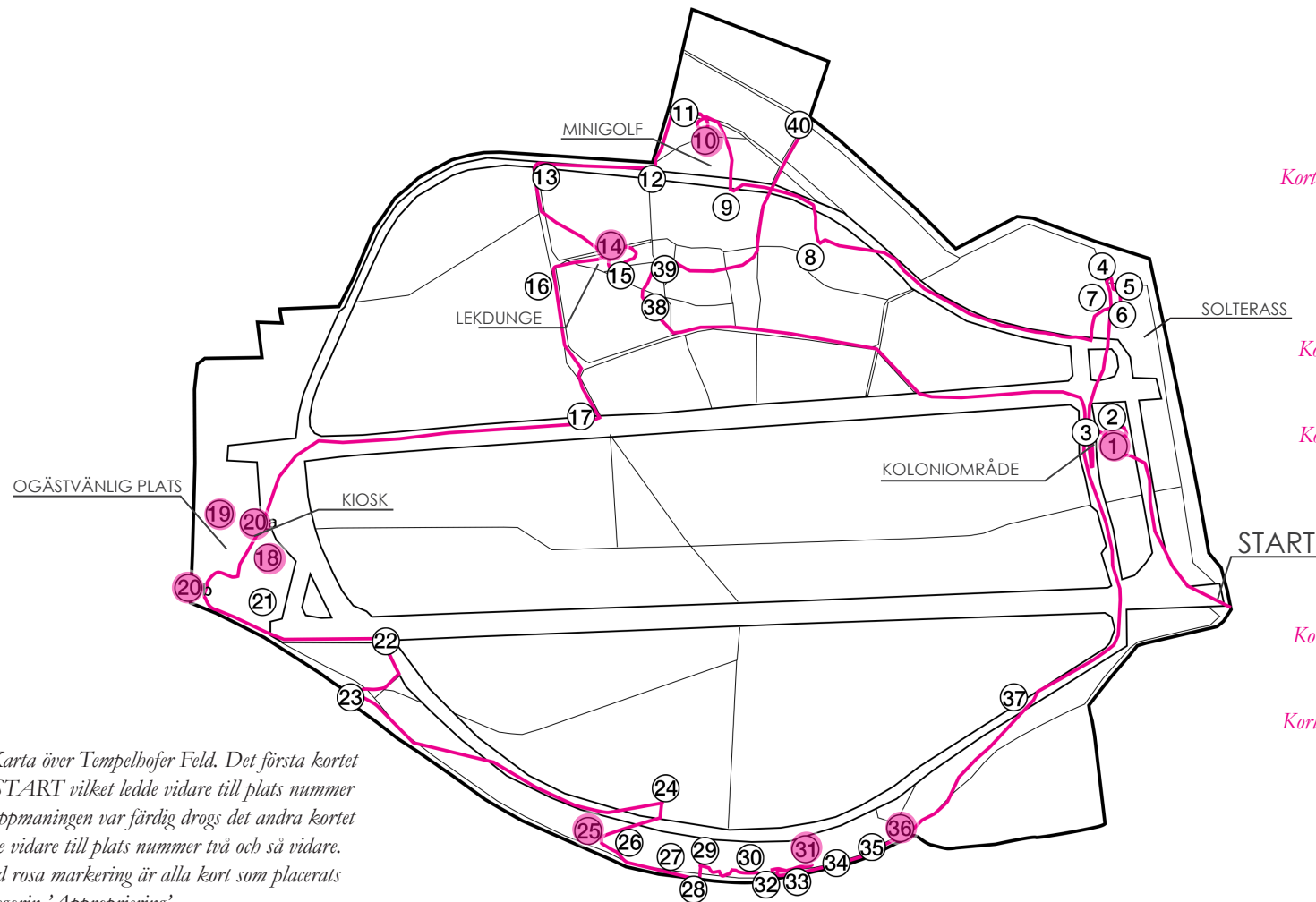
Området intill koloniområdet känns som ett naturligt centrum och är den plats som jag kommit att kalla solterass (se figur 8). Denna terrass är egentligen

bara en svagt lutande backe i östra delen av fältet, men här samlas människor för att umgås. Denna del av fältet är nästan alltid befolkad och ligger dessutom nära en av huvudentréerna. Det är lätt att hämta mat från intilliggande restauranger. Här sluttar marken en aning vilket gör att man ser bra mot väst över det öppna landskapet. Lutningen bidrar också till att platsen blir skyddad från olika sporter och därmed ”stillasittande”. Det är lite som en naturlig läktare ner mot fältet. Härifrån har man dessutom utsikt över koloniområdets brokighet och ständiga liv.

### LEKDUNGE

Ungefär i mitten av fältet vistas också en del människor. Här ligger en skogsdunge som består av små kullar att springa upp och ner för och träd att kryssa mellan. Många barn leker här och när jag får uppdraget av kortet att hitta ett ställe att leka på ligger detta turligt nog i närhe-





Figur 8. Karta över Tempelhofer Feld. Det första kortet drogs vid START vilket ledde vidare till plats nummer ett. När uppmaningen var färdig drogs det andra kortet vilket ledde vidare till plats nummer två och så vidare. Siffror med rosa markering är alla kort som placerats under kategorin 'Appropriering'.

#### UPPMANINGAR FRÅN KORTLEKEN:

- Kort 1. Find a place that is appropriated by somebody.  
How can you tell this space is appropriated?*
- Kort 10. Find a border. Cross it!*
- Kort 14. Pretend that you're a kid! Find somewhere to play.  
Play for 3 min!*
- Kort 18. Find a place where people are supposed to sit.  
Don't sit there. Continue for 3 min.*
- Kort 19. Find a space that is not appropriated by anyone.  
Why do you think this space is not appropriated?*
- Kort 20. Look around you! Take a picture of appropriation (20a). Take a picture of territorialization (20b).*
- Kort 25. Find a busy space.  
Look at people for 3 min.  
What are they doing?*
- Kort 31. appropriate a space in any way you like! Keep it up for 3 min.*
- Kort 36. Find a person that is sitting down. Sit beside them for 3 min.*



ten. Det känns helt naturligt att springa i skydd av träden och kanske också på grund av att marken är ojäm, eftersom man då behöver ta sats. Platsen känns tydligt approprierad av barn eftersom stigar följer de små kullarna och det verkar som att barnen brukar cykla här. Man ser också att träden har klättrats i. Lekandet är en sorts tillfällig appropriering där den fysiska platsen också blivit märkt av användandet.

## GRÄNSER

Korten uppmanar ett flertal gånger till att utforska gränser. På Tempelhofer Feld finns inte så många sociala barriärer och heller inte så många fysiska gränser. Snarare verkar den tydligaste gränsen gå utanför platsen, som exempelvis gränsen mot flygplatsbyggnaden och flyktinganläggningen. Några ytterligare avstängningar finns, så som ett rep draget runt en slags uteservering vid minigolfbanan som för årstiden är stängd (se figur 8).

*Bild 9. Kollage av mark och himmel.*



Repet som fungerar som inhägnad markerar en tydlig gräns vilket gör akten att korsa den något jobbigare.

Jag ställer mig också och noterar människors aktivitet vid gränsen ut mot resten av staden. Där blir det tydligt att på Tempelhof råder ett annat tempo och det finns ett annat lugn. Kontrasten blir stor just i gränsen mot motortrafiklederna. Inne på fältet är det mest människor som cyklar, joggar, åker inlines och går med hunden. Folk är i rörelse, men av en rekreativ och mindre ljudlig sort.

Ett av korten uppmanar mig att sätta mig brevid någon, en handling som utmanar den sociala barriären. Här blir det väldigt tydligt hur rumsligheten påverkar hur bekvämt det känns att vara nära en främling. Jag sätter mig brevid en man på en bänk, vilket i sig inte är en konstig handling, men eftersom denna bänk står ensam är vi två också väldigt ensamma där i det stora rummet. Detta stora rum på-

verkar också min känsla kring personlig sfär. Jag hade velat ha mycket mer rymd kring mig till nästa människa. Känslan indikerar hur ens personliga sfär växer ju större en plats är.

Den tydligaste gränsen är det höga staket med grindar som omgärdar Tempelhofer Feld. Grindarna stängs nattetid, öppettiderna regleras enligt top down-styrning, och vakter patrullerar på området.

### OGÄSTVÄNLIG PLATS

Många platser på Tempelhof är inte approprierade alls. Ett exempel på en sådan plats finns i den västra delen av fältet. Här ligger en öppen gräsyta, angränsande till Tempelhofer Felds utkant, utan direkt skydd mot den trafikerade väg som går tätt intill (se figur 8). Åt andra hållet, in mot fältet, skymts utsikten av ett buskage längs med ett gammalt järnvägsspår. Här sitter ingen men det är heller inte så konstigt eftersom man inte får någon känsla

av Tempelhofs vidd och storhet på den här platsen, dessutom stör bilvägen med en del buller. Om man vill slå sig ner är det mer sannolikt att man rör sig ytterligare en bit in på fältet.

### PRIVATA I DET PUBLIKA

Två tjejer sitter på ett trappsteg utanför en kiosk (se figur 8). De har plockat upp rulltobak, dricka och brett ut sig. De har gjort platsen till sin. Detta är ett intressant val av plats eftersom det på andra sidan av kiosken står ett bord med parasoll som de hade kunnat slå sig ner vid (se bild 10). Ingen annan sitter där och faktum är att det inte känns som att jag heller vill sitta där. Antagligen är det känslan av offentligt och öppet som gör att människor inte vill slå sig ner. Man syns mer vid detta bord, på en öppen gräsyta, än om man sjunkit ner i gräset. Bordet är inte placerat tillräckligt långt från gångstråk eller tillräckligt avskärmat för att fungera som en privat plats. Där-



Några besökare väljer att appropriera trappan mot den nedlagda kiosken, trots att det i närheten finns picknickbord lediga.



Bild 10. Kollage: Två tjejer har slagit sig ner på en trappa och skapat en liten, privat zon.

för har tjejerna tagit skydd bakom kiosken. De har ryggen fri och ett buskage framför sig. Det är en plats med väggar och ett ställe att krypa undan på.

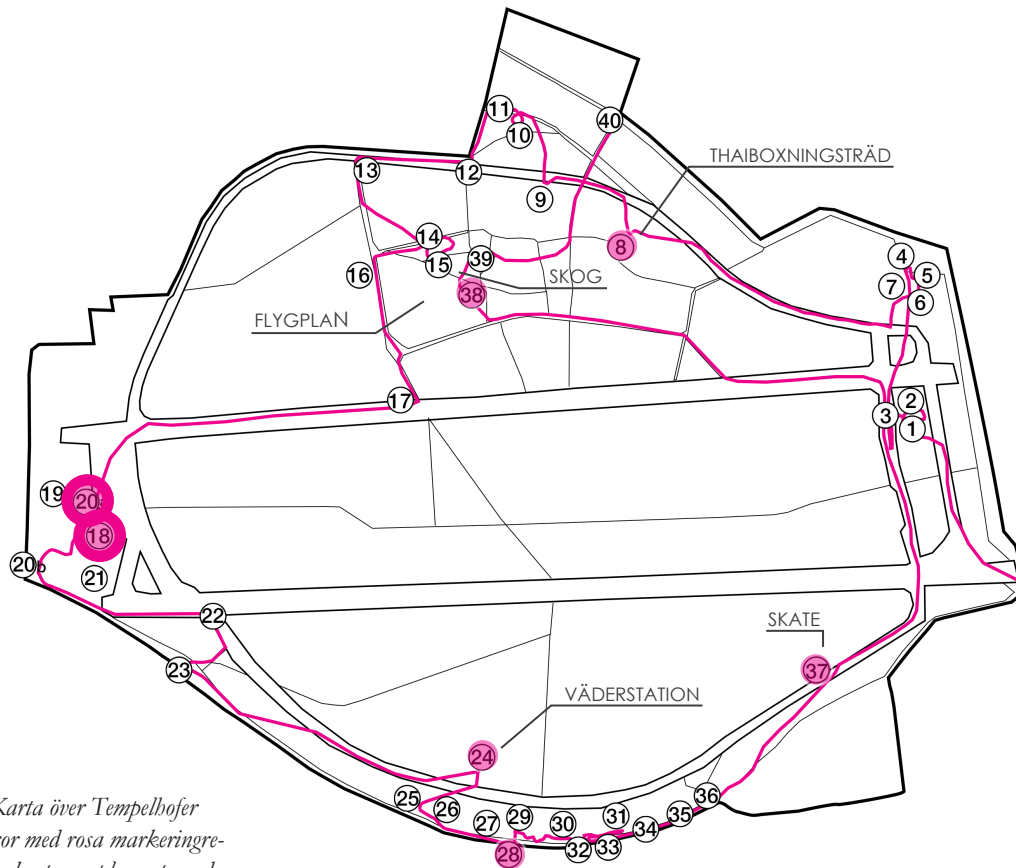
något väderskydd, men de som kommer hit förväntar sig kanske helt enkelt att bli blöta och är okej med det.

## VÄDER SPELAR ROLL

Något som är svårt att bortse från är vädrets påverkan på hur en plats används. För min undersökning är vädret inte särskilt relevant, men bör ändå nämnas. Vid regn är en vindsurfare ute och några barn åker med trampbilar. I övrigt rör sig folk mer igenom och runt på platsen med cykel eller joggar. Vissa promenerar och som alltid rastar hundägare sina hundar, både i rastgårdarna och på fältet. Det är intressant att fältet inte är öde, trots kallt och regnigt väder. De stora asfaltsytorna kan vara en orsak till att folk ändå vistas här, eftersom de är lätta att ta sig fram på och inte blir geggiga som gräset vid regn. Joggarer och människor på promenad kan här gå ostört från trafiken. Samtidigt erbjuder inte det öppna fältet direkt



## 3.1.2 PUBLIKT OCH PRIVAT



Figur 9. Karta över Tempelbofer Feld. Siffror med rosa markering representerar kort som placerats under kategorin 'Publikt och privat'. Siffror med en extra markering av en mörkare rosa ring, är sådana kort som platsar i flera kategorier.

### UPPMANINGAR FRÅN KORTLEKEN:

Kort 8. Ask a stranger for their favorite spot around here.  
Ask them why they like that place. Go there.

Kort 24. Find a semi-public/ semi-private space. Lie down.  
How does it feel?

Kort 28. Find a border that separates private space from  
public space. What would happen if you would cross that  
border?

Kort 37. Ask someone for the place they dislike the most in  
this neighbourhood. Ask them why. Go there.

Kort 38. Ask someone where in this neighbourhood they  
like to hang out. Go to that place.

Dubblätt:

Kort 18. Find a place where people are supposed to sit.  
Don't sit there. Continue for 3 min.

Kort 20. Look around you! Take a picture of appropriation  
(20a).

## PRIVAT

Flertalet av de kort som hamnar under publikt och privat har också med appropriering att göra. För när du approprierar en plats så gör du också på ett sätt den platsen till din egen privata. Därför flyter dessa två kategorier in i varandra. Ett av de tydligaste exemplen på detta är de tjejer som väljer att sitta på trappen till en kiosk istället för vid bordet i det mer öppna landskapet. Detta ställningstagande signalerar hur de vill skapa sig en privat plats i det publika.

Mer än något annat har det varit intressant att undersöka just var människor väljer att vara och varför. Därför har det varit av värde att fråga besökare på platsen var deras favoritplatser finns. Jag lyckas hejda en kille på språng, på väg till sitt favoritställe. Han sysslar med thai-boxing och tränar ensam vid ett träd där han kan hänga upp en boll i ett snöre (se figur 9). Med hjälp av denna boll tränar han precision, genom sparkar och slag.

Platsen han valt ligger i en dunge, mer skyddad och mot mitten av fältet. Här har han hittat lite av en avskild plats utan några tydliga aktiviteter i närheten (se bild 15).

## PUBLIKT

Det är svårt att veta var gränsen går för publikt och privat eftersom hela fältet är publikt. Det privata uppstår här mer vid tillfälligheter. Dock finns det inhägnade byggnader som tidigare haft olika funktioner för flygverksamheten. Vid en inhägnad väderstation lägger jag mig precis intill stängslet, på asfalten utanför grinden (se figur 9). Det är en mycket märklig känsla att ligga här. Det känns privat även om jag är på ”rätt” sida av stängslet. Kanske framför allt eftersom det finns mycket annan yta att vara på. Därmed kan man anta att ett stängsel inte bara är den direkta gränsen, utan gränsen går en bit utanför. Det är som att både byggnaden och stängslet har egna osynliga

privata sfärer. Här blir jag ännu en gång påmind om hur min egna personliga sfär ändras och anpassas efter kontext. Om platsen hade varit mer befolkad hade det nog inte känts så konstigt att sitta nära stängslet, men eftersom området är så ödsligt och i övrigt tillgängligt, känns det inkräktande att ens vara nära denna tydliga gräns. Valet att sitta någon helt annanstans finns ju också.

## PLATSER ATT GILLA OCH OGILLA

Jag frågar en kille som skatear vid platsen för urbana sporter, Vogelfreiheit, vilket område han tycker minst om på fältet. Han svarar att han inte gillar hundgårdarna eftersom han inte gillar hundar (se figur 9). Hundrastgården känns generellt som en plats man inte vistas på om man inte har hund. Han tillägger att han däremot gillar platsen som jag kallar solterrass. Detta för att man där kommer upp lite och kan titta på solnedgången. Vidare frågar jag ett par vilket deras favorit-



*Bild 12. Flera platser på Tempelhofer Feld har tydliga målgrupper. Platserna är utformade efter målgruppernas behov, så som denna park för urbana sporter som till exempel skate och bmx.*





ställe är och de svarar platsen vid flygplanet och området omkring lekdungen (se figur 9). Detta område är som tidigare nämnts mer varierande: här finns lätt kuperad terräng som är tillgänglig för människor, men också ett inhägnat flygplan och låsta byggnader som tidigare använts inom flygplatsverksamheten. Jag upptäcker att många människor sitter här, och det finns stockar utlagda som fungerar som bänkar. Det här är en skyddad plats med dungar av träd, lite som en skogsdal med små stigar (se figur 9). Många promenerar igenom och ett flertal barnfamiljer stannar och leker.

#### DET PRIVATA KOLONIOMRÅDET

På koloniområdet finns ungefär lika många ställen att sitta på som det finns odlingslådor. De små gångarna mellan olika enklaver av odling, bodar och bänkar gör att det är svårt att avgöra vad som är privat och vad som är publikt. Är jag tillåten att sätta mig var som helst el-

ler inte? Småskaligheten gör att platsen känns mer intim. Folk sitter och solar här och var, den mest offentliga platsen tycks vara längs med några större stråk genom området. Jag ser att vissa passerar igenom, och vare sig stannar eller sätter sig. Får de kanske samma känsla som jag? Jag tar plats vid ett picknickbord i utkanten av området som ligger intill stråket. Här känns det okej att sitta. Plötsligt kommer säljare gåendes. De säljer chaite och papadam. Säljarna bidrar till att platsen får en offentlig karaktär, istället för att kännas som en semi-privat trädgård. Det är tydligt att människor är verksamma här, både på grund av utformningen med små omsorgsfullt skapade detaljer men också eftersom det alltid är befolkat. Tittar jag noggrant finns det hänglås på lådor och små bodar, och här och var står nummerskyltar. En annan tydlig markering för en levande verksamhet är att det finns ett "torg" med en anslagstavla. Där finns schema för vad som kommer hända framöver och vilka avdelningar som

har ansvar för olika delar. Det är tydligt att det här är ett privat område men att jag ändå är tillåten att vara här.

#### UTE PÅ FÄLTET

Längre ut på fältet är det färre människor. Jag ser en person som står och spelar saxofon i sin ensamhet. En annan person försöker flyga drake. Här finns inga grupper av människor, utan endast personer som vill vara ifred. Det är ganska paradoxalt att den mest odefinierade platsen, detta stora tillåtande rum, egentligen är den mer privata. Ute på fältet finns det en tydlig avskildhet: att ta sig hit markerar att man inte vill bli störd. Denna typ av avskildhet är också kopplad till temporär aktivitet. Det känns som att det inte behöver finnas en struktur för att skapa en privat känsla, istället skapar en ensam person på ett öde fält detta. Sådär mycket yta bidrar till att man är fri i den här typen av utövande utan att störa någon annan, eller själv bli störd.





*Bild 13. På sluttningen i öst nära en av huvudentréerna sitter människor gärna tätt för att få plats. Platsen är som en naturlig läktare eller solterass med bra utsikt över fältet.*





*Bild 14. Ute på fältet försöker en besökare flyga drake. Här på denna öppna platsen är den personliga sfären större. Avståndet till nästa person är längre.*

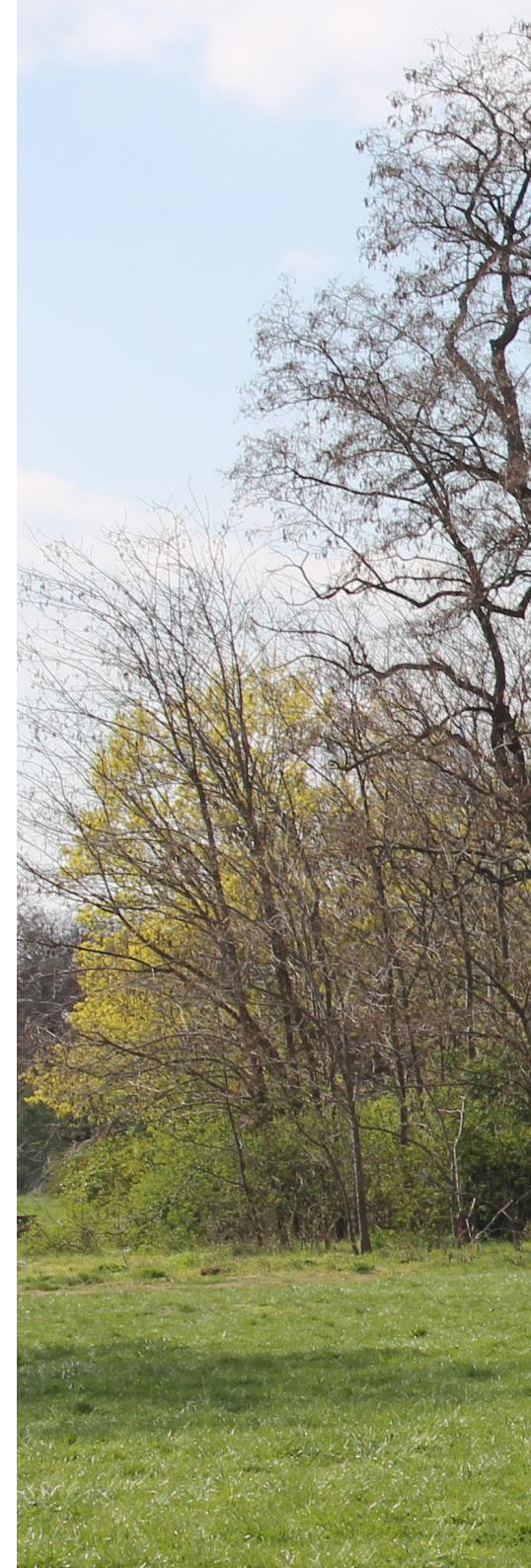


Det går inte att sätta sig för nära dessa människor, deras personliga sfär är väldigt stor och en helt annan än de som sitter exempelvis i koloniträdgården. Detta är egentligen konstigt eftersom det uppenbarligen är en privatperson som byggt och underhåller trädgården. Det är tydligt att koloniträdgårdarna delvis är privata, samtidigt som min privata sfär blir mindre när jag vistas där. Det är mer okej att komma nära någon och mer okej att ta kontakt. På det stora öppna fältet tar det istället emot att vara nära någon annan och min personliga sfär växer.

## KÄNSLA AV INKLUDERING

Att titta på just det publika och det privata väcker många frågor kring hur det offentliga rummet kan tas i anspråk och vilka strukturer eller katalysatorer det är som verkar när ett ianspråkstagande har gjorts. Det offentliga rummet är tänkt att vara en plats för alla och som alla ska kunna ta del av. Men finns det en mot-

sägelse i detta när det kommer till just appropriering? Så fort någon tar en plats i anspråk resulterar det också i att någon annan inte kan göra just det. Det verkar som att det har mycket med utformning att göra om man får en känsla av inkludering eller ej, men också mängden människor och under hur lång tid dessa approprierar en plats.







*Bild 15. Med mycket plats går det att skapa avskildhet genom avstånd.*



## 3.1.3 ESTETIK OCH MATERIALITET

### RUMSLIGHET

Nästan överallt på fältet sträcker gräset ut sig, och att följa kortens direktiv om att ta av mig skorna och gå omkring känns inte konstigt. Gräset finns här som områden för förströelse, medan de asfalterade ytorna används mer för en snabbare takt och ett målinriktat bruk. Storleken på platsen gör att man inte känner att man stör någon med sitt beteende. Det är socialt kodat att njuta av naturen i en park och denna natur är öppen och luftig. Man har värnat om att bevara landskapets karaktär och det framgår också i de hårda restriktioner som finns kring tillbyggnader. Just denna öppna rumslighet har man valt att förvalta.

### SKYDD

På ett av korten blir jag ombedd att söka skydd och min första tanke är att öppenheten inte är trygg. Men är det en förutfattad mening att tryggt är samma som att gömma sig? Öppenheten är ju trygg

på det sättet att man har fri sikt åt alla håll. I mitt fall tolkade jag dock skydd som väderskydd och även skydd i form av närvaro av andra människor. Känslan av att kunna få hjälp om jag behöver fungerar skyddande. Den skyddade platsen jag besöker är ett litet informationscenter (se figur 10). Detta är både ett skydd i form av väggar och tak, men också skyddet av mänsklig närvaro i form av en anställd på platsen.

### TILLGÄNGLIGHET

Olika platser på fältet uppfattar jag som i olika grad tillgängliga. Överlag kan sägas att de plana ytorna som till stor del är hårdgjorda är väl anpassade för människor som tar sig fram med rullstol, permobil eller rullator. De är också lämpliga för cyklister och inlinesåkare. Dock är ytorna som sagt stora vilket gör att man nog inte går hit om man inte har lätt att ta sig fram. Jag har noterat att väldigt få äldre människor söker sig hit. Detta kan

ha att göra med vad de förknippar platsen som (flygplats), men också att olika generationer har olika syn på estetik och samhillsdeltagande. Unga människor eller nyinflyttade har större tendens att använda platser för eget bruk än äldre och inhemska som ofta har blivit så vana vid sin omgivning och sitt sätt (Overmeyer & Lauringer, 2007:44).

### SKOGEN

I skogen hittar vi lite av en naturlig oas som är lugn och ganska skyddad. Här går som bekant stigar, och terrängen är lätt kuperad vilket skapar olika platser av vindskydd och mindre rum. Skalan är liten och flertalet människor rör sig här, dels hundägare, dels barn som cyklar upp och ner i guppen i lekdungen. Det här är en värdefull plats mitt i detta stora öppna. Det känns tryggt att det är så blandat med folk. De som är ute och motionerar tenderar att göra detta i ytterkanten längs asfalten, ungefär som ett löparspår i en

UPPMANINGAR FRÅN KORTLEKEN:

*Kort 7. Find grass. Take your shoes off and walk in the grass for 3 min.*

*Kort 9. Go to a place where you feel protected. Why do you feel protected here?*

*Kort 21. Close your eyes for 2 min. Listen. What do you hear?*

*Kort 23. Find shade.*

*Kort 26. Find an open space.*

*Kort 29. Find sunlight. Lie down. Look at the sky for 5 min.*

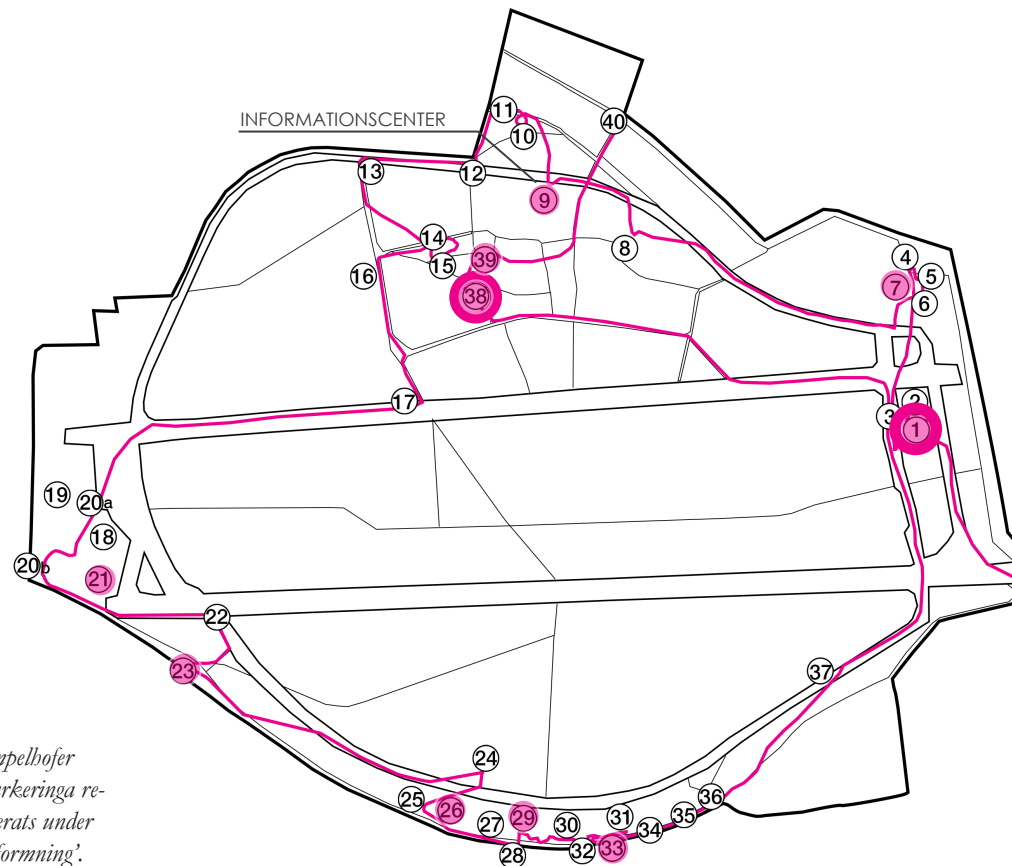
*Kort 33. Look around you! Who is this space designed for? Who is excluded here?*

*Kort 39. Ask someone for a calm space. Go to that space. Look at people for 3 min. Who do you see?*

*Dubblett:*

*Kort 1. Find a place that is appropriated by somebody. How can you tell this space is appropriated?*

*Kort 38. Ask someone where in this neighbourhood they like to hang out. Go to that place.*



Figur 10. Karta över Tempelhofer Feld. Siffror med rosa markeringa representerar kort som placerats under kategorin 'Estetik och utformning'. Siffror med en extra markering av en mörkare rosa ring är sådana kort som platsar i flera kategorier.





*Bild 16. Inne på odlingslotterna syns ofta fantasifulla lösningar av återvunnet material.*



idrottsarena. Aktiviteter i ytterkanterna har snabbare hastighet, medan aktiviteter längre in har långsammare hastighet. Mindre skala ger mer detaljer att titta på, vilket också kräver en lägre hastighet.

## ÅTERVUNNET OCH NYTT

Mycket av estetiken är återvunnen. Det finns tydliga spår av dåtid och den forna användningen som flygplats. Asfalten har en tydlig historia av att vara landningsbana med markeringarna kvar. Om man jämför Tempelhof med projektet Jubileumsparken 0.5 i Frihamnen i Göteborg så fångar den senare potentialen i det existerande, till exempel finns en lastkaj med tak som kan fungera som en regnskyddad utomhusscen, och de stora asfaltskytorna är inte nödvändigtvis ett problem: istället fungerar de utmärkt för exempelvis rollerderby (Dahl, 2016:78). På samma sätt har man på Tempelhof arbetat med materialen och rummet snarare än emot. Den designade estetiken är

sparsam. De röd-rosa inslagen syns dock på långt håll vilket är smart. Då behöver de inte vara så stora och skyltarna sitter också ofta lågt. Utsiktstornen i utkanten av fältet är också ganska låga och tar lite plats. Det hade varit lätt att på en såhär stor yta skapa mer generösa strukturer: större skyltar, byggnader, plantering av träd och avskärmningar. Det verkar däremot som om fokus i utformningen har varit att bevara öppenheten och inte störa den fria sikten.

## ÖPPENHET OCH RYMD

Öppenheten skapar en känsla av frihet och på ett sätt trygghet: man ser varandra men är fri att vara för sig själv om man vill, tack vare de stora ytorna. Öppenheten är det främsta attributet på platsen och präglar användningen. Flera utrymmeskrävande sporter som vindsurfning (på land) och glidflygning äger rum här. Det finns också ett lugn i den här rymligheten. Det är som att stå i stormens

öga, omgiven av myllrande storstad som fungerar som en inhägnad. Tempelhof blir som en glänta i en urban skog. Spåren finns dock där av omsorgfull design och medvetenhet om platsens popularitet. Kontinuerligt hittar man soptunnor och även specifika sådana för aska. Det finns offentliga toaletter vid alla ingångar.

## KOLONIOMRÅDETS ESTETIK

På koloniområdet är det detaljerna som visar på en anstränging för att skapa en trevlig plats. Dessa signalerar omhändertagande och ägande. Det mesta är byggt i återvunnet material här. Estetiken signalerar ”ta vad du har” vilket gör att platsen känns mer skapad av någon för eget bruk. Platsen sticker ut och själva formen i sig ser ut att vara i rörelse. Den ser alltid ut att vara befolkad, ständigt i förändring tack vare tät växtlighet som också ändras mellan årstiderna.

Det viktigaste här är inte estetiken i sig utan funktionen. Det är viktigt att hitta något att sitta på eller något att odla i, inte att dessa funktioner ska passa ihop estetiskt med varandra. Materialet är främst omålat trä och på platsen finns också små inslag av konst: målningar, vimplar, leksaker etc. Det ger en brokig, småskalig estetik. Dessa små bitar av appropriering tillför en privat känsla.

## ÖPPEN ESTETIK

Ute på fältet är det en ganska vild och öde estetik. Här har man låtit gräsytorna vara öppna vilket skapar en känsla av savann med fri siktlinje men inget väderskydd. Det är storskaligt, luftigt och ödligt men ändå lugnt och vilsamt. Ett av korten vill att jag ska lägga mig ner i solskenet och det är inga konstigheter. Den här platsen är till för den här typen av stillsam aktivitet och kontemplation. Speciellt in mot de mer öppna ytorna på fältet där få människor vistas kan det

vara härligt att lägga sig ner och vila.

Den varsamma indelningen av Tempelhof tillhör den mer dynamiska och fria planering som togs upp i teorikapitlet. Det handlar om att inte överplanera men ändå leda invånare till en typ av användning, det vill säga frihet inom vissa ramar. Utan någon form av kategorisering blir området svårt att greppa och blir istället bara ett övergivet flygfält.

I vanliga fall brukar växtlighet symbolisera en temporär struktur eftersom den ständigt förändras, men på Tempelhof är det istället den som slagit rot. Här är växtligheten det stabila och beständiga medan den byggda miljön är den temporära. Det naturliga känns på något sätt mer beständigt, kanske för att den här typen av byggda strukturer, i återvunnet material, signalerar något mer temporärt.

Det är också värt att återkoppla till platsens historia och den användning som

militärmark den tidigare haft. Det som tidigare var en hårt reglerad plats är idag, med samma estetik, form och rymd, en viktig medborgarplats. Dialogen med medborgarna samt deras medskapande har format och bevarat den. Rent estetiskt fungerar platsen på båda dessa sätt: som en plats för militära parader och som en plats som med sin öppenhet trigger människor att använda den för sitt eget bruk.

## LJUDLANDSKAPET

Ibland kan en plats skapas av ljud. Ett av korten hänvisar mig till att stanna, sluta ögonen och lyssna i ett par minuter. På den plats där jag står är det nära till en större väg. Dessutom finns en av huvudentreerna i nära anslutning och mycket folk är i rörelse. Några av de hörseltryck som jag får är bilar, fågelkvitter, vind, tutor och sirener, någon som ropar och tåg som kör förbi. Dessa ljud är markanta och under dessa ljudlager lig-

ger mer subtila ljud som gymnastikskor mot asfalt, prat på avstånd och en cykel som rullar förbi. Utan synintryck ter sig platsen mindre eftersom den är så full av ljud.



*Bild 17. Vy över fältet från entrén i sydost.*



## 3.1.4 DE SOM BLEV ÖVER

### DIREKTIV

Flera av korten kom inte att kategoriseras under någon av mina fokusområden. Dessa var främst rena direktiv kring vägval och vägvisning: antingen att följa en viss färg eller träd, eller att ta åt höger eller vänster. Att ledas på detta sätt är säkert värdefullt i en stadsmiljö med trängre gator, men kanske inte på en så här öppen plats. Att följa efter en person kändes också konstigt. Detta bör också fungera bättre i en myllrig stadsmiljö för att upptäcka ”en annan persons värld”. På Tempelhofer Feld blir det annorlunda: om du följer någon i fem minuter har du bara kommit en bit på en lång landningsbana och ofta bara gått rakt fram.

### SOCIALA UTMANINGAR

Vissa av korten handlar inte om att appropriera en plats utan mer om hur blyg man är. Att säga hej till främlingar kan vara jobbigt om man inte är van vid den typen av sociala interaktioner. Kanske

har detta också med appropriering att göra, men jag tror framförallt att mycket av denna typ av utmaning har att göra med att man generellt inte vill besvåra människor i onödan. Detsamma gäller uppmaningar att krama träd eller sjunga högt. Det får lämnas osagt i den här undersökningen huruvida platser kan påverka ens inlärd uppförandekoder eller personlighet. Kanske hade detta varit mer okej på en mer skyddad plats.

Vissa av korten uppmanade till att hitta ett djur eller stå helt still vilket kändes helt okej att utföra, men är däremot ganska meningslösa aktiviteter för just den här undersökningen.

### SAMMANFATTNING

Sammanfattningsvis framkom det tydligt att de känslor som uppkom i samband med workshopen inte alltid hade med själva platsen att göra. Platsen i sig är inte alltid problemet i de situationer som

känns obekväma. Att besvåras av att hälsa, följa efter folk eller på andra sätt bete sig avvikande, har snarare med sociala koder att göra än utformning, känslan av offentlighet eller om någon approprierar en plats. Med det sagt så inbjuder Tempelhof som område till de flesta aktiviteter, kanske än mer än på en annan plats.



*Kort 2. Pretend that you live here! Say hello to people as if they are your neighbours. Continue for 3 min.*

*Kort 3. Follow a stranger!  
Stay 10 steps behind a stranger for 1 min.  
Choose a new stranger to follow. Continue for 5 min.*

*Kort 4. Find a tree. Hug it passionately for 2 min.*

*Kort 5. Find an animal.*

*Kort 6. Stop! Stand completely still for 3 min.*

*Kort 11. Pretend that you are 90 years old. What would you do in this space?*

*Kort 12. Pretend that you're a cat.  
What would a cat do in this place? Be a cat for 4 min.*

*Kort 13. Turn right on the next street.  
Then turn left.*

*Kort 15. Move in slowmotion for 5 min.*

*Kort 16. Go to the first thing you see that has the colour red. Repeat for 3 min.*

*Kort 17. Turn right on the next street.  
Then turn left. Then right.*

*Kort 22. Turn left on the next street.  
Then turn right. Then right again.*

*Kort 27. Run! Keep going for 1 min.*

*Kort 30. Go to the first tree you can see.  
Repeat for 3 min.*

*Kort 32. Follow a stranger!  
Stay 10 steps behind a stranger for 5 min.*

*Kort 34. Walk straight ahead.  
Continue for 3 min (or until you can't walk any further).*

*Kort 35. Sing your favourite song as if you were singing in the shower.  
Don't be shy!*

*Kort 40. Find stairs. Walk up or down.*

# 4. DISKUSSION



*Bild 18: Delar av fältet är tillägnat grillning.*



# 4.1 APPROPRIERING AV TEMPELHOF

I inledningen definierades två frågeställningar som undersökningen syftade till att besvara. Den första frågan löd:

1. Hur approprierar människor det offentliga rum som utgör Tempelhofer Feld i Berlin?

Genomgående har uppsatsen haft ett fokus på appropriering och vi vet nu att när man approprierar ett offentligt rum, innebär det att man tar det i bruk och omformar det (Olsson, 2008:68). Vi vet också att i den moderna staden har möjligheterna till delaktighet minimerats på grund av att kapitalismen vunnit allt större mark och stadens rum har kommit att reduceras till objekt med bytesvärde. (Olsson, 2008:67). Appropriationen utgör ett verktyg som ger medborgaren tillbaka rätten till staden, vilket alltså är rätten till medskapande och kollektivt deltagande (Olsson, 2008:68). Approprieringens syfte är också att omskapa det offentliga rummet, utan detta bry-

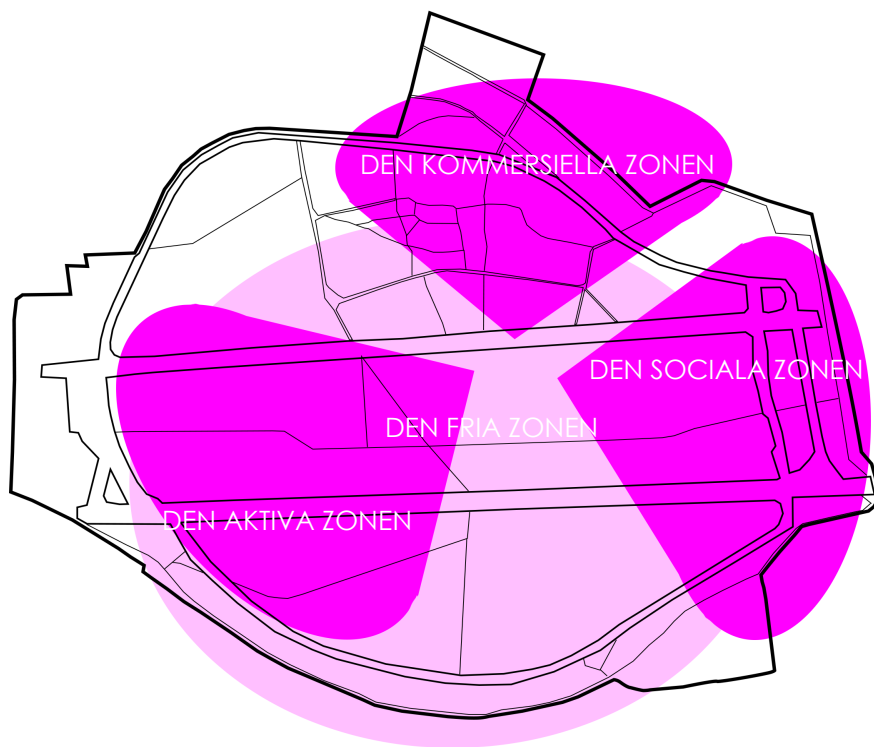
ter man enbart domineringen temporärt (Olsson, 2008:69). Man kan tolka det som att domineringen är den traditionella stadsplaneringen där staden delas in i användningsområden och omformas utan att dessa beslut är grundade i de som brukar staden, dess medborgare.

Det har framkommit att approprieringen som äger rum på Tempelhof är i väldigt olika omfattning. Delvis genom de fasta aktörerna som redovisades i inledningen (se s. 18), men framförallt av mer tillfälliga besökare. Att endast besöka platsen utan att omforma den anser inte Lefebvre vara sann appropriering (Olsson, 2008:69). Den största delen av besökare utför en form av temporär appropriering som inte innebär ett omformande av rummet, men med sina kroppar använder de ändå platsen till sin egen tänkta aktivitet. Detta kan ses som en temporär form av appropriering som inte är lika uteslutande som den vore ifall den skulle omskapa rummet.

I föregående kapitel redovisades fallstudieresultatet, och detta svarar till stor del på frågan om hur Tempelhof approprieras då det är en sammanfattning av alla upplevelser och intryck som jag samlade under fältstudiedagarna. Baserat på fallstudieresultatet har jag kategoriserat fältet i tematiska zoner som visar på olika typer av användning.

## ZONERING

På den östra sidan av Tempelhofer Feld finns vad jag kallar den *Den sociala zonen* (se figur 11). Här är det lugnare och ett långsammare tempo. Människor sitter och umgås i grupper eller utför någon aktivitet som inte kräver utrymme eller fart. Terrängen är något lutad vilket gör platsen till en naturlig läktare. Området innehåller också en viss möblering i form av containrar, bord och stolar, pallkragar och skjul på koloniområdet. I närheten finns toaletter och platsen angränsar till



Figur 11. Karta som visar olika zoner av fältet baserat på aktivitet och rumslighet. Zon A: Den sociala zonen. Zon B: Den aktiva zonen. Zon C: Den kommersiella zonen. Zon D: Den fria zonen.

stadsdelen Neukölln med sitt utbud av restauranger och butiker.

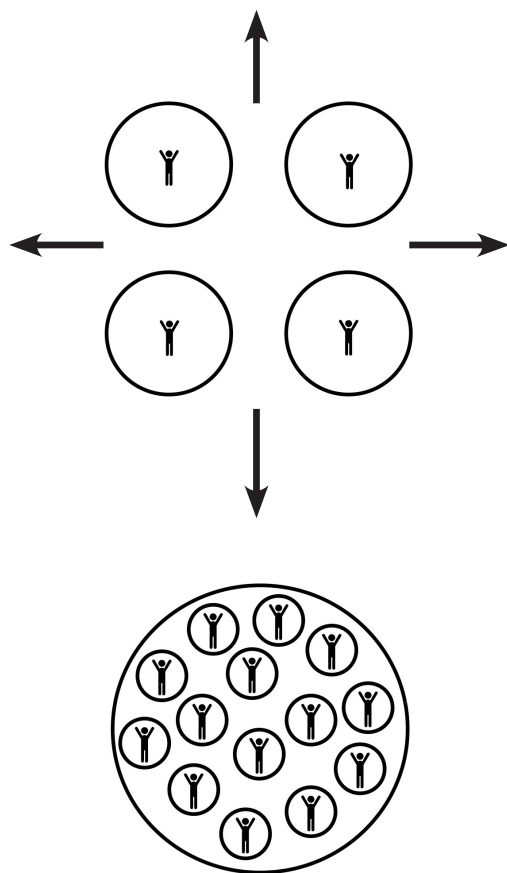
Norrut finns den *Den kommersiella zonen* (se figur 11). Denna innefattar egentligen de verksamheter och aktiviteter som inte berörts av denna undersökning nämligen bollplanerna och restaurangerna (se s. 18). Dessa får dock vara med som en zon, även om ingen undersökning kring ägande eller drift av dessa har gjorts. Denna zon är tydligt tematisk som mer av en dominerad plats.

I den västra delen av fältet finns istället den *Den aktiva zonen* (se figur 11). Här idrottar människor och ägnar sig åt mer storskaliga aktiviteter som vindsurfing och olika typer av utrymmeskrävande sporter. Här blir känslan av rymd som allra tydligast, kanske för att de ”möblerar” även himlen med sina skärmar.

## DEN PERSONLIGA SFÄREN

Den här undersökningen har också resulterat i att jag fått nya tankar kring personlig sfär och rumslighet. Som figur 12a och 12b visar, verkar det som att skalan på platsen också påverkar människors skala av personlig sfär. Ute på fältet där ytorna är stora vill man ha mer rymd omkring sig, medan det i de områden där en viss bebyggelse och växtlighet finns eller där terrängen är kuperad, accepteras en närmre sfär. Skissen visar detta med hjälp av ringar (se figur 12a och 12b). Ju mindre skala på omgivning eller ju tydligare rumslighet i form av sluttande mark, trädgårdar eller liknande, desto mindre ring. Men på de delar av fältet där det är långt till andra människor och där öppenheten och storskaligheten av platsen är mer påtaglig, är den personliga sfären större (se figur 12a och 12b). Vid ett försök att närma mig människor som befinner sig på dessa platser känner jag ett stort motstånd. Detta kan bero på att dessa människor antagligen har dragit sig





Figur 12a och 12b. Skisser som visar hur den personliga sfären är flexibel beroende på rummets storlek vilket i förlängningen påverkar känslan av publikt och privat.

undan för att vara i fred.

Den slutsats man kan dra av dessa upplevelser och iakttaganden är att ju större yta, desto mer privat är känslan. Medan på de mindre eller tydligare avgränsade ytorna, som då har en mer personlig och nära atmosfär känner jag mig mindre påträngande när jag kommer nära inpå. Vad som dock är viktigt att särskilja är denna känsla av personlig sfär, med estetik och materialitet. Känslan av sfär grundar sig snarare i rumslighet, alltså storleken på rummet och hur många som befinner sig i det.

## DEN FRIA ZONEN

Mellanrummen i zoneringskartan kan sägas vara *Den fria zonen* (se ljusrosa markering i figur 11). Eftersom inga aktörer etablerat sig här eller några spår av appropriering finns i form av bebyggelse eller påverkad växtlighet (så som kullarna och träden påverkats i lekdungen ex-

empelvis), är det här som den personliga sfären är som störst. Dessa ytor är mer svårtillgängliga och präglas av en tydligt lugn, öppen och stilla estetik.

## 4.2 UTFORMNINGENS BETYDELSE

Den andra frågeställningen i inledningen av uppsatsen löd:

2. Vilken betydelse har estetik och materialitet för möjligheten och viljan att appropriera platsen?

Det kan tyckas logiskt att olika typer av estetik och utformning faktiskt påverkar hur villiga vi är att appropriera en plats. Om vi återvänder till Lefebvres teori om det abstrakta rummet (Olsson, 2008:65), kan vi fråga oss om det går att applicera på design. Kan man säga att en design signalerar någon form av social kod? Om en plats har ett starkt abstrakt rum, kanske vi inte är lika villiga att ta det i anspråk. Tempelhofer Felds utformning och den öppna ytan bidrar till att det finns ett flertal sätt att bruka platsen utefter eget behov. Den främsta aspekten av estetik som har framkommit är dess öppenhet: dels platsens vidd, dels den omsorgsfulla och subtila designen som bara finns där i ögonvrån. Gränsdrag-

ningen fungerar som en trygghet snarare än ett hinder eftersom gränserna inom området även de är subtila. En annan typ av estetik finner man på koloniområdet. Där råder en småskalig brokighet och ytorna tycks privatiserade i sin detaljrikedom. Det har tagit tid och ansträngning att skapa denna plats, vilket också signalerar en form ianspråkstagande på längre sikt.

### TIDEN OCH TILLFÄLLIGHETEN

Tiden och tillfälligheten har en viss roll vad gäller känslan av offentlighet. Exempelvis känner jag mig mer välkommen att använda en plats som inte har en byggd struktur liknande den vid koloniområdet. När människor så tydligt gjort en plats till sin egen är det svårt att veta vad som är publikt och privat. Dessutom indikerar denna detaljrikedom en omsorg som tagit tid, men också att någon tänkt vara där en längre tid. Alltså kan estetiken signalera att något antingen är tillfällig eller

permanent. När någon har planterat och byggt har de också på ett vis slagit rot. Dock finns olika grader av tillfällig estetik och materialitet. Som Metta skriver är denna typ av DIY-estetik mer tillfällig än exempelvis ett bygge i betong (Metta, 2015:116), medan en appropriering som kolonilotter innebär ett mer permanent ianspråkstagande än att exempelvis rulla ut en picknickfilt.

### DET SOCIALA ENGAGEMANGET

Det har tidigare i uppsatsen nämnts att socialt engagemang ofta föds som ett svar på någon form av problem eller brist i samhället. Ett engagemang sker dock inte alltid självmant bara för att det finns en brist, i många fall krävs det att en omständighet förändras och möjligheter uppstår för att en rörelse eller ett engagemang ska skapas (Fuchs, 2006:113). Därför är det intressant att fundera kring om det är en brist på deltagande som gör att DIY-urbanismen kommit att få allt större

genomslagskraft och om Tempelhofs utformning på något sätt är möjliggörande för verklig delaktighet. Tempelhofer Feld har tillåtits att vara relativt öppen och kanske är detta den omständighet som förändrats eller möjlighet som uppstått för att gnistan till socialt engagemang ska få fyr (Fuchs, 2006:114). På Tempelhof har man skapat en öppen rumslighet som går att böja och bända och som ger plats för människor att åtgärda de brister som de upplever finns i samhället, till exempel brist på möjlighet till deltagande.

### SLUTSATS

Ingen offentlig plats bör bli ett museum. Det går inte att bevara en plats i ett förstelnat tillstånd, hur mycket man än tycker om den. Detta är viktigt att också hålla i huvudet samtidigt som man vill värna om Tempelhofer Felds öppenhet. När blir ett bevarande av en estetik museifiering? Den frågan är svår att svara på, men på samma sätt som man inte får

lyfta bort själva processen från estetiken, måste man komma ihåg att Tempelhofs utformning inte är den avgörande faktorn för varför den står ut som offentlig plats för medborgeligt deltagande. En viss typ av estetik eller materialitet kan signalera en tydligare känsla av att kunna appropriera, och det kan nog finnas en viss typ av formspråk som möjliggör ett ianspråktagande i mycket större grad. Detta formspråk är nog inte egentligen materiellt, istället handlar det om en typ av dynamisk plats som tillåter förändring, där inget är fast för alltid. Om man ska försöka materialisera den abstrakta känslan kan det vara så att en informell plats, eller en plats som har tydliga spår av förändrad användning, kanske kan riva sociala och imaginära murar. Det skapar världar man kanske inte kunnat föreställa sig och också möjligheter. Som det diskuterades i teorirefleksionen (se s. 55), kanske det abstrakta rummet inte är lika starkt etablerat på platser som dessa. På samma sätt kanske DIY-estetiken ger

ett uttryck av att det finns en frihet att vara med och påverka, men för rätten till staden är det den medskapande processen som är avgörande, inte det fysiska resultatet av den.



## 4.3 METODDISKUSSION

### AUTOETNOGRAFISK METOD

Att analysera en plats autoetnografiskt har varit en passande metod för att lära känna ett landskap. Ska man se till mjuka och immateriella värden är det lämpligt att använda just en metod som kan kartlägga dessa på ett bra sätt. Det är en dynamisk metod för ett dynamiskt ämne. Man skriver och undersöker alltså genom sina egna upplevelser av den kulturella och sociala omvärlden men metoden innebär också ett inåtblickande där man försöker fånga de känslor som analysen väcker hos en själv (Ellis & Bochner, 2000:739).

Något som går att diskutera är det problematiska i en undersökningsmetod som till störst grad förlitar sig på subjektiva upplevelser. Allt tolkas och filtreras genom mig som upplever dem. Detta är en relevant kritik och kanske hade jag kunnat använda mig av åtminstone något mer objektivt inslag. Ett försök till objektivitet var att överlåta vissa val till

en kortlek och på så vis låta slumpen avgöra hur rörelsen runt fältet skulle se ut, men kanske hade uppsatsen tjänat på ett annat kompletterande förhållningssätt. Jag hade till exempel kunnat utföra en brukarundersökning då båda mina huvudsakliga frågeställningar syftade till att kartlägga hur människor använder platsen och varför. Detta hade framförallt passerat fråga nummer två: Vilken betydelse har estetik och materialitet för möjligheten och viljan att appropriera platsen? Nu var det istället jag själv som ensam var tvungen att tolka och koppla samman varför någon väljer att sitta någonstans, endast baserat på den valda teorin samt min egen upplevelse. Min undersökning har däremot fördelen att vara djuplodat reflekterande i kombination med en teoretisk grund. Det har varit ett utmärkt sätt att fånga detaljer och tillåtas zooma in på vissa företeelser för att resonera kring dem. De värden som jag eftersökt är också svåra att mäta och helt objektivisera. Det handlar om människ-

ors undermedvetna val och vilja, deras upplevelse av en plats och varför de vill vara där.

### UNDERSÖKNINGSSTRATEGIER

Om man återgår till matrisen som visades i inledningen angående vilka olika strategier som vanligtvis används vid forskning inom landskapsarkitekturens område så påminns vi om att min fallstudie är kvalitativ och fokuserad på att dels lära känna den geografiska platsen, dels att förstå människors användning av den (Flyvbjerg, 2006:224). Fördelen med en fallstudie är just att kunna djupdyka i analysen av en plats och testa den (Flyvbjerg, 2006:235). Mina studier har genomgående varit induktiva och grundats i empiri (Swaffield & Deming, 2011:36).

Min forskning har varit induktiv snarare än deduktiv, men den skiftar i i lika stora delar mellan att vara objektiv och subjektiv, och landar i att vara framförallt

konstruktiv (se figur 13).

## WORKSHOP OCH FÄLTSTUDIER

Med fallstudie och autoetnografisk metod som valda delar var jag också tvungen att strukturera hur insamlandet av data skulle gå till. Här kom jag att tänka på workshopmetoden Get Out Of Here!. Som metod för att ta sig an platsen fungerade den bra och skapade en viss objektivitet i processen. Den ledde mig runt på ett förutsättningslöst sätt, vilket inte hade varit fallet om jag istället fått utforska fritt. Vad som blev lidande i och med workshopmetoden var att många av uppdragen snarare handlade om att överträda sina egna personliga gränser

kring vad som är ett korrekt beteende, istället för vad som känns korrekt just där på platsen. Det går aldrig att skapa ett fullständigt privat rum i ett offentligt rum och därför bidrog inte alltid kortens uppdrag till att förstå platsen mer än att jag förstår att det inte är en privat plats. Kanske hade metoden gynnats om jag innan workshopen hade valt bort ytterligare fler kort som inte riktigt hjälpte till i utforskandet av platsen. Då hade undersökningen istället blivit mer riktad. Visst kan man ifrågasätta varför man måste eller bör bete sig på vissa sätt i det offentliga, men jag anser att den diskussionen ligger utanför den här undersökningen.

Som bekant kompletterades denna un-

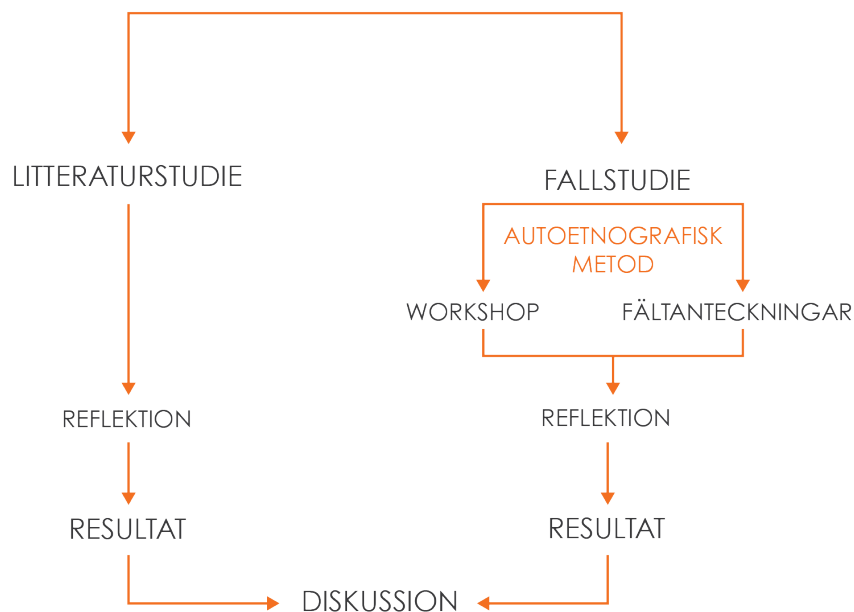
dersökning med fältanteckningar. Dessa var bra för att kunna fördjupa vissa tankar och resonera kring saker jag upptäckte. I de fall där jag använde röstmemo för att notera en upplevelse visade det sig underlätta den direkta upplevelsen. Mina tankar kunde samlas helt ofiltrerat och jag behövde inte störas av att behöva formulera mig som det annars blir i skrift. Dessa röstmemon fick jag sedan sammanfatta i text och ytterligare arbeta in i ett sammanhang efter analys.

## REDOVISNING AV RESULTAT

De tre teman som blev kapitel under resultatdelen, Appropriering, Publikt och privat, Estetik och materialitet, var

	INDUKTIV	REFLEXIV	DEDUKTIV
OBJEKTIV	Beskrivning	Modellering	Experimenterande
KONSTRUKTIV	Klassificering	Tolkning	Utvärdering & Diagnos
SUBJEKTIV	Deltagande action	Designprojektion	Logiska system

Figur 13. Klassificering av undersökningsstrategier (baserad på Swaffield & Deming, 2011:37).



Figur 14. Schematisk modell av uppsatsens arbetsgång.

inte från början tänkta att ha en så betydande roll. Kapitlen har däremot varit nödvändiga för att kunna strukturera de huvudsakliga frågeställningarna och dela in dessa i vad som faktiskt ska undersökas. Det har gjort undersökningen mer konkret och lättarbetad. Om jag i förväg hade vetat om dessa temans betydelse hade jag vävt in de huvudsakliga frågeställningarna i delfrågor.

Något som var utmanande var att redovisa resultatet på ett vetenskapligt sätt och känna att min metod var legitim eftersom de rena anteckningarna från fältet, alltså originaldatan, blev omarbetad. Längre ville jag endast visa de rena anteckningarna rakt upp och ner för att ge uppsatsen en större transparens, men det hade gjort den väldigt svår att ta till sig och texten hade blivit svårläst och uppstolpad. En bearbetad text där jag lyfter valda delar som var intressanta för mina teman fungerade bättre. Det är trots allt en del av den autoetnografiska metoden

att efteråt skriva utifrån minnen men också att bearbeta fältanteckningar och bildnoteringar som samlats in (Ellis & Bochner, 2000:750).

Undersökningsprocessen kan i mycket förenklad form redovisas enligt figur 14. Litteraturstudien har legat som grund för fallstudien men också löpt vid sidan av den. I verkligheten har undersökningen hoppat från reflektion tillbaka till litteraturstudie ett flertal gånger, och materialet har kompletterats flera gånger. Den verkliga processen går inte att rita begripligt, därav en schematisk modell.



# 5. AVSLUTANDE ORD



Bild 19. Vy från en av landningsbanorna mot den forna flygplatsbyggnaden.

# 5.1 REFLEKTIONER

Hur vi lever våra liv i städerna, som kommit att bli människans främsta habitat, är högaktuellt i en tidsålder av klimatförändringar, befolkningstillväxt och en växande medelklass. Vi måste fortsätta att utforska hur detta liv kan anpassas för att människors livsvillkor ska bli så bra som möjligt. Tempelhofer Feld är en symbol för en typ av planering med mänskliga behov i fokus och dess utveckling framöver kommer vara intressant att följa. Kommer den att få fortsätta vara denna öppna plats för medborgerlig aktivitet eller kommer den bebyggas på andra sätt?

Vilken betydelse har då estetiken för viljan att appropriera? Svaret är tvetydigt. Dels genererar Tempelhofer Felds estetik och utformning en bild av något gränsöverskridande och bortom rådande stadsplaneringsideal, dels signalerar estetiken i den lilla skalan något mer privat än exempelvis valfri ”odesignad” gräsyta på fältet. Kanske är det kombinationen

av dessa båda som skapar denna fullträff? Om man lyfter bort den småskaliga designen eller de flertal aktörer som fått bli fasta har man kvar ett stort fält, men om man lyfter in exempelvis koloniområdet i en myllrande stadsmiljö kanske dess brokighet sväljs av alla andra intryck eller så uppfattas området som än mer privat och otillgänglig som koloniområden i städer ofta är. Tempelhof's framgångsrecept är att platsen har lite av allt, men också att två så olika formspråk och världar har fått smälta samman.

## 5.2 FORTSATT FORSKNING

När slutar något att vara tillfälligt? När övergår något i att vara permanent? Dessa frågor täcks inte av denna studie men skulle vara intressanta att fortsätta titta på. Hur går det att ta tillvara på kreativiteten och viljan hos medborgare och inkorporera detta i hur vi planerar våra städer? Flera experimentella projekt finns redan världen över, men ännu fler behövs: framförallt för att lyckas hitta något nytt där inte bara kreativiteten och delaktigheten blir en form av mellanakt. Det hade också varit intressant att bevaka vad som händer med Tempelhofer Feld i framtiden och efter kommande val. Får platsen finnas kvar, blir den statisk eller utvecklas den?

Fortsättningsvis hade det också varit intressant att titta på hur den workshopmetod jag använde, Disorders Get Out Of Here!, kan utvecklas och användas som analysverktyg för att ta sig an landskap i olika skala och utformning. Det finns något användbart i att slumpmässigt ut-

forska en plats då detta lämnar ett öppet sinne för att låta andra intryck komma in. Att delvis släppa kontrollen på detta sätt underlättar att reflektera över sina egna upplevelser av en plats.





# 6. REFERENSER

*Bild 20. Vy från den lilla skogsdungen mot flygplatsbyggnaden.*



# 6.1 LITTERATURFÖRTECKNING

## TRYCKTA KÄLLOR

Bridger, J. 2015. A new place in the city. I Diedrich, L. (red.), *On the Move. Landscape Architecture Europe*. Amsterdam: Blauwdruk Publishers & Idea Books, s. 109-113.

Ellis, C. & Bochner, A. P. 2000. *Autoethnography, Personal Narrative, Reflexivity: Researcher as Subject*. I Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (red.) *Handbook of Qualitative Research*. California: Sage Publications, s. 733-768.

Ferguson, F. 2014. *Make\_shift city: Renegotiating the urban commons*. I Ferguson, F. (red.) *Make\_shift city: Renegotiating the urban commons*. Berlin: Jovis Verlag GmbH, s. 14-17.

Ferguson, F. 2014. Tempelhofer Feld. I Ferguson, F. (red.) *Make\_shift city: Renegotiating the urban commons*. Berlin: Jovis Verlag GmbH, s. 46-51.

Ferguson, F. 2014. *Unlocking the City's Software*. I Ferguson, F. (red.) *Make\_shift city: Renegotiating*

*the urban commons*. Berlin: Jovis Verlag GmbH, s. 224-225.

Gehl, J. 2011. *Life between buildings*. Washington: Island press.

Hajer, M. & Reijndrop, A. 2001. *In Search of New Public Domain. Analysis and Strategy*. Rotterdam: NAI Publishers.

Jackson, J. B. 2002. *How To Study Landscape* (1980). Swaffield, S. (red.) *Theory in Landscape Architecture. A Reader*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, s. 11-18.

Johansson, D. 2007. *Material i landskapet: om att åldras med skönhet*. Stockholm: Stiftelsen Arkus.

Kornberger, M. & Borch, C. 2015. *Introduction: Urban commons*. I Kornberger, M. & Borch, C. (red.) *Urban Commons. Rethinking the City*. New York: Routledge, s. 1-21. E-bok.

Metta, A. 2015. *New Practices*. I Diedrich, L. (red.), *On the Move. Landscape Architecture Europe*.

Amsterdam: Blauwdruk Publishers & Idea Books, s.115-119.

Overmeyer, Klaus & Lauringer, Holger (red.) 2007. *Urban pioneers: Berlin - Stadtentwicklung durch Zwischennutzung = temporary use and urban development in Berlin*. Berlin: Jovis Verlag.

Rydin, Y. 2013. *The future of planning. Beyond growth dependence*. Bristol: Policy Press.

Santala, T. 2012. *The City Belongs to Us*. I Hernberg, H. (red.) *Helsinki beyond dreams : actions towards a creative and sustainable hometown*. Helsinki: Urban Dream Management, s. 22-27.

Steenhuis, M. 2015. *Healing Modernity*. I Diedrich, L. (red.), *On the Move. Landscape Architecture Europe*. Amsterdam: Blauwdruk Publishers & Idea Books, s. 59-63.

Vest Hansen, M. 2010. *När konstnärer intervenerar i det offentliga rummet*. I Fagerström, L. & Haglund, E. (red.) *Plats, poetik och politik. Samtida konst i det offentliga rummet*. Malmö: Bokförlaget Arena, s.

43-55.

## TIDSKRIFTER

Boonstra, B. & Boelens, L. 2011. Self-organization in urban development: towards a new perspective on spatial planning. *Urban Research & Practice*, vol. 4, nr. 2, s. 99-122. Tillgänglig: <http://dx.doi.org/10.1080/17535069.2011.579767> [Hämtad 2019-07-20].

Bradley, K. 2015. Open-source Urbanism: Creating, multiplying and managing urban commons. *Footprint*, vol. 9, nr. 16, s. 91-108. Tillgänglig: <https://journals.open.tudelft.nl/index.php/footprint/article/view/901> [Hämtad 2019-07-20].

Colomb, C. 2012. Pushing the urban frontier: Temporary uses of space, city marketing, and the creative city discourse in 2000s Berlin. *Journal of Urban Affairs*, vol. 34, nr. 2, s. 131-152. Tillgänglig: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1111/j.1467-9906.2012.00607.x?src=recsys&journalCode=uja20> [Hämtad 2019-07-23].

Dahl, C. 2016. Gothenborg's Jubileumsparken 0.5 and Frihamnen. Explorations into the aesthetic of DIY. *SPOOL*, vol. 3, nr. 2, s. 73-86. Tillgänglig: <https://journals.open.tudelft.nl/index.php/spool/article/view/1115> [Hämtad 2019-07-20].

Deslandes, A. 2013. Exemplary amateurism: Thoughts on DIY urbanism. *Cultural Studies Review*, vol. 19, nr. 1, s. 216-27. Tillgänglig: <https://eprints.lib.uts.edu.au/journals/index.php/csrj/article/view/2481> [Hämtad 2019-07-20].

Flyvbjerg, B. 2006. Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry*, vol. 12, nr. 2, s. 219-245. Tillgänglig: <http://jdst.sagepub.com/sage3g/sage-us.war/gray/Website%20material/Journals/qix.pdf>. [Hämtad 2019-08-15].

Fuchs, C. 2006. The Self-Organization of Social Movements. *Systemic Practice and Action Research*, vol. 19, nr. 1, s. 101-137. Tillgänglig: <http://fuchs.uti.at/wp-content/uploads/SM1.pdf> [Hämtad 2019-07-20].

Parsloe, T. 2017. Appropriating buildings to house

refugees: Berlin Tempelhof. *Forced Migration Review*, nr. 55, s. 35-36. Tillgänglig: <https://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/shelter.pdf> [Hämtad 2019-07-20].

Swaffield, S. & Deming, M. E. 2011. Research strategies in landscape architecture: Mapping the terrain. *Journal of Landscape Architecture*, vol. 6, nr. 1, s. 34-45. Tillgänglig: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/18626033.2011.9723445> [Hämtad 2019-07-20].

Vogel, N., 2016. Municipalities' ambitions and practices: At risk of hypocritical sustainability transitions?. *Journal of Environmental Policy & Planning*, vol. 18, nr. 3, s. 361-378. Tillgänglig: <https://doi.org/10.1080/1523908X.2015.1099425> [Hämtad 2019-08-12].

## DAGSTIDNINGAR

Fahey, C., 2015. How Berliners refused to give Tempelhof airport over to developers. *The Guardian*. 5 mars. Tillgänglig: <https://www.theguardian.com/>



cities/2015/mar/05/how-berliners-refused-to-give-tempelhofer-airport-over-to-developers [Hämtad 2019-07-23].

## AVHANDLINGAR

Olsson, L. 2008. Den självorganiserade staden: appropriation av offentliga rum i Rinkeby. Diss., Lunds Universitet. Tillgänglig: [https://portal.research.lu.se/portal/sv/publications/den-självgorganiserade-staden-appropriation-av-offentliga-rum-i-rinkeby\(39120381-da24-46ad-84a0-b01bfd12a622\).html](https://portal.research.lu.se/portal/sv/publications/den-självgorganiserade-staden-appropriation-av-offentliga-rum-i-rinkeby(39120381-da24-46ad-84a0-b01bfd12a622).html) [Hämtad 2019-07-23].

## WEBBSIDOR

Berlin.de, 2019. Tempelhofer Feld: Majority in favour of peripheral development. Tillgänglig: <https://www.berlin.de/en/news/5844431-5559700-tempelhofer-feld-majority-in-favour-of-p.en.html> [Hämtad 2019-08-14].

Boverket, 2007. Del 2 Teori och metod till projektet

Landskapets upplevelsevärden. Tillgänglig: [https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2007/del\\_2\\_teoribakgrund.pdf](https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2007/del_2_teoribakgrund.pdf) [Hämtad 2029-09-07].

Disorder, u.å. About. Tillgänglig: <http://www.disorder.nu/about/> [Hämtad 2019-07-23].

Disorder, u.å. Get Out Of Here!. Tillgänglig: <http://www.disorder.nu/workshops/get-out-of-here/> [Hämtad 2019-07-23].

Grün Berlin Gruppe, u.å. Flyer Tempelhofer Feld. Tillgänglig: [https://gruen-berlin.de/sites/default/files/downloads/flyer\\_thf\\_engl\\_2017\\_web.pdf](https://gruen-berlin.de/sites/default/files/downloads/flyer_thf_engl_2017_web.pdf) [Hämtad 2019-07-23].

Grün Berlin Gruppe, u.å. Grün Berlin GmbH. Tillgänglig: <https://gruen-berlin.de/en/about-us/about-us/gruen-berlin-gmbh> [Hämtad 2019-07-23].

Grün Berlin Gruppe, u.å. Projects. Tillgänglig: <https://gruen-berlin.de/en/tempelhofer-feld/about-the-park/projects> [Hämtad 2019-09-06].

Grün Berlin Gruppe, u.å. Protection rare skylarks. Tillgänglig: <https://gruen-berlin.de/en/tempelhofer-feld/about-the-park/protection-rare-skylarks> [Hämtad 2019-07-23].

Raumlabor, 2009. Aktivierende Stadtentwicklung Flughafen Tempelhof. Tillgänglig: <https://raumlabor.net/aktivierende-stadtentwicklungflughafen-tempelhof/> [Hämtad 2019-09-07].

Situationist International Online, u.å. Theory of the Dérive. Tillgänglig: <https://www.cddc.vt.edu/sionline/si/theory.html> [Hämtad 2019-07-23].

THF-Berlin, u.å. History of location. Tillgänglig: <https://www.thf-berlin.de/en/location-information/history-of-location/> [Hämtad 2019-07-20].

Zentralflughafen THF, film av Karim Ainouz, 2018. Zentralflughafen THF. Tillgänglig: <http://zentralflughafen-thf.de> [Hämtad 2019-09-11].

## UPPSLAGSVERK

Appropriera, 1901. I Svenska Akademiens Ordbok.. Tillgänglig: [https://svenska.se/sa-ob/?id=A\\_1959-0125.1QQH](https://svenska.se/sa-ob/?id=A_1959-0125.1QQH) [Hämtad 2020-05-05].

Estetik, 2015. I Svenska Akademiens Ordlista. Tillgänglig: <https://svenska.se/tre/?sok=estetik&pz=1> [Hämtad 2020-06-09].

Konsumtion, u.å. I Nationalencyklopedin. Tillgänglig: <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/konsumtion> [Hämtad 2019-09-07].

Materialitet, 1943. I Svenska Akademiens Ordbok. Tillgänglig: <https://svenska.se/tre/?sok=materialitet&pz=1> [Hämtad 2020-06-09].

Utforma, 2009. I Svensk Ordbok. Tillgänglig: <https://svenska.se/so/?id=58106&ref=knr705926> [Hämtad 2020-06-09].

## 6.2 BILDFÖRTECKNING

Bild 1. Tempelhofer Feld 2:a december 2017. Första besöket på platsen.

Bild 2. De forna landningsbanorna har fortfarande kvar markeringar i asfalten.

Bild 3. Många olika aktiviteter förekommer, vissa motionerar medan andra har picknick.

Bild 4. Kort med uppmaningar från kortleken framtagen av Disorder.

Bild 5. Även ute på fältet finns det gömställen.

Bild 6. På flygfältet finns ett gammalt plan utställt och inhägnat.

Bild 7. De stora asfaltsytorna fungerar utmärkt för diverse sporter, så som kitesurfing på land.

Bild 8. Kortlek av Disorder.

Bild 9. Kollage av mark och himmel.

Bild 10. Kollage: Två tjejer har slagit sig ner på en

trappa och skapas en liten, privat zon. I närheten finns ett ledigt picknick bord.

Bild 12. Flera platser på Tempelhofer Feld har sin tydliga målgrupp och är utformade efter deras behov, så som denna park för urbana sporter som skate och bmx.

Bild 13. På sluttningen i öst nära en av huvudentréerna sitter människor gärna tätt för att få plats. Platsen är som en naturlig läktare eller solterass där man har bra utblick över fältet.

Bild 14. Ute på fältet försöker en besökare att flyga med sin drake. Här på denna öppna platsen är den personliga sfären större. Avståndet till nästa person är längre.

Bild 15. Med mycket plats går det att skapa avskildhet genom avstånd.

Bild 16. Inne på odlingslotterna ser man ofta fantasifulla lösningar av återvunnet material.

Bild 17. Vy från entrén i sydost.

Bild 18. Delar av fältet är tillägnat grillning.

Bild 19. Vy mot den forna flygplatsbyggnaden.

Bild 20. Vy ut från den lilla skogsdungen.

Samtliga bilder i denna uppsats är tagna av Hanna Reini.



## 6.3 FIGURFÖRTECKNING

Figur 1. Karta över Berlin stad. Cirkeln ringar in Tempelhofer Feld som geografisk mittpunkt. Kartunderlag från Google maps.

Figur 2. Karta över Tempelhofer Feld med närmsta omgivning. Kartunderlag från Google maps.

Figur 3. Axionometri över den forna flygplatsen. Flaggorna markerar vart de fasta aktörerna finns.

Figur 4. Axionometrin visar vart kiosk, restauranger och bollplaner finns.

Figur 5. Tidslinje som gör nedslag i Tempelhofer Felds historia.

Figur 6. Tabell för klassificering av undersökningsstrategier. Bygger på tabell från Swaffield, S. & Deming, M.E. 2011. I Research strategies in landscape architecture: Mapping the terrain. Journal of Landscape Architecture, vol. 6, nr. 1, s. 34-45.

Figur 7. Metod-modell samt legend till metod-modell. Cirkelarna beskriver hur uppsatsens delar har utförts med hjälp av olika undersökningsstrategier.

Figur 8. Karta över vart fältstudierna på Tempelhofer Feld ägt rum. De siffror med rosa markeringar är alla kort som placerats under kategorin 'Appropriering'.

Figur 9. Karta över vart fältstudierna på Tempelhofer Feld ägt rum. De siffror med rosa markeringar representerar kort som placerats under kategorin 'Publikt och privat'.

Figur 10. Karta över vart fältstudierna på Tempelhofer Feld ägt rum. De siffror med rosa markeringar representerar kort som placerats under kategorin 'Estetik och materialitet'.

Figur 11a och 11b. Skisser som visar hur den personliga sfären är flexibel beroende på rummets storlek vilket i förlängningen påverkar känslan av publikt och privat.

Figur 12. Karta som visar olika zoner av fältet baserat på aktivitet och rumslighet.

Figur 13. Klassificering av undersökningsstrategier (baserad på Swaffield & Deming, 2011:37). Inringade strategier har använts i uppsatsen.

Figur 14. Schematisk modell av uppsatsens arbetsgång.

Samtliga figurer i denna uppsats är gjorda av Hanna Reini.

